

GMINA LUTOWISKA

**Program Ochrony Środowiska
dla Gminy Lutowiska na lata 2005-2015**

Lutowiska 2004

Spis treści

Wprowadzenie	3
1. Informacje ogólne	6
1.1. <i>Położenie, powierzchnia, dane demograficzne</i>	6
1.2. <i>Budowa geologiczna</i>	8
1.3. <i>Klimat</i>	9
1.4. <i>Infrastruktura ochrony środowiska</i>	10
2. Informacja o stanie środowiska	14
2.1. <i>Lasy</i>	14
2.2. <i>Gleby</i>	17
2.3. <i>Użytki rolne</i>	19
2.4. <i>Zasoby wodne</i>	19
2.5. <i>Gospodarka ściekowa</i>	22
2.6. <i>Gospodarka odpadami</i>	22
2.7. <i>Hałas</i>	23
2.8. <i>Ochrona powietrza</i>	24
2.9. <i>Promieniowanie niejonizujące</i>	25
2.10. <i>Zasoby przyrodnicze</i>	26
2.10.1. <i>Flora</i>	26
2.10.2. <i>Fauna</i>	27
2.10.3. <i>Obszary chronione</i>	30
2.11. <i>Klęski żywiołowe</i>	42
2.12. <i>Edukacja ekologiczna</i>	43
3. Ustalenia programu	44
4. Priorytety i cele ekologiczne na lata 2005 – 2008 z uwzględnieniem lat 2009 – 2015	45
5. Współpraca transgraniczna	47
6. Źródła finansowania Programu	48
7. Harmonogram działań w zakresie ochrony środowiska	51
8. Spis map i tabel	60
9. Wykaz ważniejszych ustaw uwzględnionych w Programie	60
10. Słownik użytych terminów i skrótów	62

Wprowadzenie

Ustawa Prawo ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r (Dz.U.Nr 62 poz. 627 z późn. zmianami) ustaliła w art. 17 i 18, że zarządy województw, powiatów i gmin sporządzą odpowiadające ich kompetencjom Programy Ochrony Środowiska uwzględniając w nich cele ekologiczne, priorytety ekologiczne, rodzaj i harmonogram działań proekologicznych oraz środki niezbędne do osiągnięcia ustalonych celów.

Naczelną zasadą przyjętą w programie jest zasada zrównoważonego rozwoju, umożliwiająca harmonizację rozwoju gospodarczego i społecznego gminy z ochroną jej walorów środowiskowych.. Podstawowym założeniem zrównoważonego rozwoju jest takie prowadzenie polityki i działań w poszczególnych sektorach gospodarki i życia społecznego, aby zachować zasady i walory środowiska w stanie zapewniającym trwałe, nie doznające uszczerbku możliwości korzystania z nich zarówno przez obecne jak i przyszłe pokolenia, przy jednoczesnym zachowaniu trwałości funkcjonowania procesów przyrodniczych oraz naturalnej różnorodności biologicznej na poziomie ekosystemowym, gatunkowym, krajobrazowym i genowym. Istotą zasady zrównoważonego rozwoju jest równorzędne traktowanie racji społecznych, ekonomicznych i ekologicznych.

Ochrona środowiska przyrodniczego jest jednym z głównych warunków osiągnięcia zrównoważonego rozwoju.

Zrównoważony rozwój z punktu widzenia środowiska przyrodniczego to dążenie do:

- zachowania możliwości odtwarzania się zasobów naturalnych,
- racjonalnego użytkowania zasobów nieodnawialnych i zastępowania ich substytutami,
- ograniczania uciążliwości dla środowiska i nie przekraczania granic wyznaczonych jego odpornością, zachowania różnorodności biologicznej,
- zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa ekologicznego,
- tworzenia podmiotom gospodarczym warunków do uczciwej konkurencji w dostępie do ograniczonych zasobów i możliwości odprowadzania zanieczyszczeń.

Program ochrony środowiska dla gminy Lutowiska powinien wskazywać cele polityki ekologicznej, takie jak:

- ochronę zasobów przyrodniczych z uwzględnieniem bioróżnorodności.
- ochronę wód przez właściwą gospodarkę wodno-ściekową oraz racjonalizację zużycia wody,
- racjonalne użytkowanie zasobów naturalnych przez zmniejszenie zużycia energii, surowców i materiałów, a równocześnie wzrost udziału wykorzystania zasobów odnawialnych,
- ochronę powietrza i ochronę przed hałasem,
- ochronę gleb i powierzchni ziemi przez minimalizowanie destrukcyjnych oddziaływań przemysłu i komunikacji,

Program ochrony środowiska wraz z planem gospodarki odpadami dla Gminy Lutowiska na lata 2005-2015 będzie podstawowym dokumentem koordynującym działania na rzecz ochrony środowiska w Gminie.

Najważniejszą rolą Programu będzie:

- określenie zasobów środowiska i najważniejszych problemów ekologicznych możliwych do rozwiązania na poziomie ponadlokalnym i gminnym, w określonych okresach czasu,
- stworzenie podstawy do występowania o zewnętrzne środki finansowe potrzebne do realizacji przedsięwzięć,
- umożliwianie zrównoważonego rozwoju gminy poprzez koordynowanie przedsięwzięć,
- określenie zakresu i zasad współpracy administracji publicznej wszystkich szczebli, instytucji, pozarządowych organizacji ekologicznych na rzecz środowiska w gminie,
- podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa i wiedzy o stanie środowiska gminy poprzez publikację Programu w Internecie oraz angażowanie społeczności lokalnej w przedsięwzięcia proekologiczne na etapie opracowywania i opiniowania projektu, a szczególnie jego wdrażania.

1. Informacje ogólne.

1.1. Położenie, powierzchnia, dane demograficzne

Położenie

Gmina Lutowiska jest gminą wiejską, położoną w powiecie bieszczadzkim, w najbardziej wysuniętej na południowy wschód części województwa podkarpackiego, w strefie nadgranicznej, w źródłiskowej części doliny Sanu, w zasięgu jego górskich dopływów.

Gmina graniczy:

- od północy – z gminą Czarna,
- od wschodu – granica gminy pokrywa się z granicą Państwa z Ukrainą,
- od południa – z Ukrainą i na niewielkim odcinku ze Słowacją,
- od zachodu - z gminą Cisna należącą do powiatu leskiego

Pod względem fizyczno-geograficznym położenie gminy przedstawia się następująco:

<i>Megaregion</i> -	Karpaty
<i>Prowincja</i> -	Karpaty Wschodnie
<i>Podprowincja</i> -	Beskidy Wschodnie
<i>Makroregion</i> -	Beskidy Lesiste
<i>Mezoregion</i> -	Bieszczady Zachodnie i w północnej części gminy Góry Sanocko-Turczańskie

W jej skład wchodzi wieś Lutowiska – siedziba gminy, oraz następujące wsie: Beniowa, Bereżki, Brzegi Górne, Caryńskie, Chmiel, Dwerniczek, Dwernik, Hulskie, Krzywe, Muczne, Nasiczne, Procisne, Pszczeliny, Skorodne, Smolnik, Stuposiany, Sękowiec, Tarnawa Niżna, Ustrzyki Górne, Wołosate, Zatwarnica, Żurawin. Odległość siedziby gminy od Rzeszowa wynosi 101 km, od Ustrzyk Dolnych 21 km (w linii prostej), Gmina Lutowiska usytuowana jest z dala od aglomeracji miejskich i posiada niezbyt korzystne położenie komunikacyjne. Poza wielką obwodnicą bieszczadzką sieć drogowa właściwie nie istnieje. Lokalizację gminy Lutowiska przedstawia mapa nr 1.

Mapa nr 1. Lokalizacja gminy Lutowiska na tle powiatu bieszczadzkiego.

Dane demograficzne.

Obszar gminy Lutowiska zamieszkuje (na koniec roku 2003) **2263** osoby.

Liczbę mieszkańców gminy Lutowiska na koniec 2003 roku przedstawia tabela nr 1,

Tab.1. Podział administracyjny i liczba mieszkańców Gminy Lutowiska w 2003 r.

Miejscowości wchodzące w skład gminy	Liczba mieszkańców
1. Beniowa	1
2. Bereżki	46
3. Brzegi Górne	4
4. Caryńskie	3
5. Chmiel	150
6. Dwerniczek	66
7. Dwernik	149
8. Hulskie	3
9. Krzywe	3
10. Lutowiska	751
11. Muczne	45
12. Nasiczne	49
13. Procisne	52
14. Pszczeliny	152
15. Skorodne	47
16. Smolnik	183
17. Stuposiany	114
19. Sękowiec	15
20. Tarnawa Niżna	35
21. Ustrzyki Górne	114
22. Wołosate	33
23. Zatwarnica	238
24. Żurawin	13
Ogółem w gminie	2263

Na przestrzeni ostatnich lat liczba mieszkańców gminy nie zmienia się znacząco.

Liczba gospodarstw domowych wynosi 753, w tym 573 w zabudowie jednorodzinnej i 180 w zabudowie wielorodzinnej.

Powierzchnia.

Powierzchnia gminy zajmuje obszar 476 km². Jest to jedna z największych obszarowo gmin w Polsce.

1.2. Budowa geologiczna.

Pod względem geologicznym gmina Lutowiska wchodzi w skład Karpat Zewnętrznych (Fliszowych). Góry te zbudowane są ze skał fliszowych, należących do dwóch wielkich jednostek strukturalnych: Płaszczowiny Śląskiej oraz Płaszczowiny Dukielskiej. Jednostka śląska składa się z dwóch mniejszych jednostek tektonicznych - centralnej depresji karpackiej oraz strefy przeddukielskiej. Ukształtowanie grzbietów, stoków i dolin uzależnione jest od odporności skał fliszowych na wietrzenie. Te relacje pomiędzy budową geologiczną a procesami rzeźbotwórczymi stanowią o charakterystycznej dla Bieszczadów rusztowej rzeźbie. Długie i równoległe grzbiety ciągnące się z północnego zachodu na południowy wschód są utworzone na wychodniach odpornych piaskowców krośnieńskich lub ciśniańskich. Obniżenia dolinne nawiązują do skał piaskowcowo - łupkowych oraz do spękań i uskoków tektonicznych tworzących doliny poprzeczne. Charakterystyczną cechą morfologii grzbietów i stoków jest obecność grani, skalnych wychodni (skałek) oraz stopni uwarunkowanych litologicznie, a których rozwój związany jest z morfogenezą peryglacialną. Pokrywa glebowa Bieszczadów, podobnie jak i pozostałej części Karpat oraz w innych systemach górskich, wykazuje ściśle powiązanie z rzeźbą i litologicznymi cechami podłoża geologicznego. Cechy pokryw zwietrzelinowych, w zasadzie odzwierciedlają zróżnicowanie warunków litologiczno - morfologicznych. Partie grzbietowe i strome stoki cechuje płytka i szkieletowa pokrywa zwietrzelinowa, natomiast na stokach słabiej nachylonych występują pokrywy głębsze i mniej szkieletowe. Podnóża stoków i dna dolin wypełniają pokrywy deluwialno - koluwalne oraz aluwialne o znacznej miąższości i o niewielkim zwykle udziale okruchów skalnych. Najwyższym punktem jest Tarnica (1346 m n.p.m), a najniższy znajduje się w dolinie Sanu (450 m n.p.m.). Na całym obszarze dominują stoki o silnym nachyleniu (9° - 19°) i strome ($> 19^{\circ}$). W okolicach zamieszkałych występują stoki umiarkowanie nachylone (4° - 9°) i miejscami (Lutowiska, Smolnik, Dwernik, Ustrzyki Górne) słabo nachylone (2° - 4°). Najczęściej tereny o najmniejszym nachyleniu położone są niesymetrycznie - na jednym z brzegów rzeki.

1.3. Klimat.

Obszar, na terenie którego położona jest gmina Lutowiska należy do piętra górskiego. Różnice klimatyczne jakie występują są wynikiem oddziaływania rzeźby terenu i wyniesienia nad poziom morza. Różnica wysokości pomiędzy najwyżej i najniżej położonym punktem w stosunku do wysokości morza wynosi ponad 850 m. Wysokości bezwzględne i względne w znacznym stopniu kształtują elementy meteorologiczne i klimat Bieszczadów.

Klimat Bieszczadów jest często określany jako "przejściowy" między klimatem kontynentalnym a oceanicznym. Głównymi cechami tego klimatu są duże amplitudy temperatur powietrza w przebiegu rocznym, zwiększenie się opadów letnich w stosunku do zimowych, różnice w wielkości i rodzaju zachmurzenia, w stosunkach solarnych, anemometrycznych, itp.

Na podkreślenie zasługuje duże zróżnicowanie klimatu lokalnego (między dolinami i stokami a partiami grzbietowymi i szczytami).

Klimat Bieszczadów ma charakter górski, o stosunkowo silnych cechach kontynentalnych. Kształtuje go przede wszystkim masyw powietrza polarno-morskiego (60%), polarno-kontynentalnego (28%) i arktycznego (7%). Powietrze polarno-kontynentalne przynosi dobrą pogodę późnym latem - jest to najkorzystniejszy okres dla wypoczynku w Bieszczadach. Powietrze arktyczne napływa zwykle wiosną (maj), przynosząc niskie temperatury.

Południowo-wschodnie, wyższe partie gór są chłodniejsze, średnia temperatura roczna oscyluje tu w przedziale 4-5°C. Średnia temperatura lata wynosi 14-15°C, a zimą -3°C (do -7°C w najwyższych partiach gór). Miesiącem najzimniejszym jest luty, zaś najcieplejszym lipiec. Średnia liczba dni z pokrywą śnieżną wynosi 90-140 (w partiach szczytowych 140-150), średnia grubość pokrywy od 10 cm w grudniu do 40 cm w lutym i marcu (maksymalnie dochodzi do 140 cm).

Najczęściej notuje się w Bieszczadach wiatry o kierunku południkowym, zwłaszcza południowe. Największe prędkości osiągają one w miesiącach zimowych (w Ustrzykach Górnych rzędu 4,5 m/s, a w partiach szczytowych znacznie więcej).

Wiatry halne wieją średnio przez 14 dni w roku w Ustrzykach Górnych, dla porównania w Zakopanem - 19 dni. Towarzyszy im gwałtowny wzrost temperatury przy jednoczesnym zmniejszeniu wilgotności powietrza, co powoduje odwilż i szybkie topnienie śniegu.

Mgły na terenie Bieszczadów występują zazwyczaj w ciepłej porze roku, od czerwca do października. W porze chłodnej pojawiają się rzadziej. Najczęściej występują mgły nocne i poranne, które po wschodzie słońca lub w okresie przedpołudniowym zanikają.

1.4 Infrastruktura ochrony środowiska

Wodociągi.

Łączna długość komunalnej sieci wodociągowej wynosi 21,8 km. Łączna ilość przyłączonych do komunalnej sieci wodociągowej budynków wynosi 513. Poza tym istnieją lokalne sieci wodociągowe zaopatrujące mniejsze społeczności i ośrodki turystyczne. Z wodociągów korzysta 70 % ludności. Mieszkańcy, którzy nie korzystają z sieci wodociągowej czerpią wodę ze studni wyposażonych w pompy i hydrofony oraz ze studni ręcznych.

Tabela 2. Zestawienie ważniejszych ujęć wód powierzchniowych na terenie gminy Lutowiska

Lp	Lokalizacja ujęcia	Wydajność ujęcia [m³/d]	Uwagi
1	Ujęcie wody powierzchniowej na potoku bez nazwy dla miejscowości Lutowiska eksploatowane przez GZGK w Lutowiskach	100	Oddane do eksploatacji w 2004 roku
2	Ujęcie wody powierzchniowej na potoku Hylaty w miejscowości Zatwarnica dla potrzeb miejscowości Zatwarnica i Sękowiec eksploatowane przez Nadleśnictwo Lutowiska	50	Wkrótce będzie przekazane do GZGK Lutowiska
3	Ujęcie wody powierzchniowej na potoku bez nazwy w miejscowości Dwerniczek (zaopatruje w wodę osiedle mieszkaniowe Nadleśnictwa Lutowiska) eksploatowane przez Nadleśnictwo Lutowiska	20	Wkrótce będzie przekazane do GZGK Lutowiska
4	Ujęcie wody powierzchniowej na potoku bez nazwy dla ośrodka wypoczynkowego Nadleśnictwa Lutowiska w Sękowcu	10	Eksploatowane przez Nadleśnictwo Lutowiska
5	Ujęcie wody powierzchniowej w miejscowości Muczne dla tej miejscowości	25	Eksploatowane przez GZGK Lutowiska
6	Ujęcie wody powierzchniowej w miejscowości Pszczeliny dla tej miejscowości	12	Eksploatowane przez GZGK Lutowiska

7	Ujęcie wody powierzchniowej (wody źródlane zstępujące) dla potrzeb miejscowości Bereżki	10	Eksplloatowane przez Bieszczadzki Park Narodowy
8	Ujęcie wody powierzchniowej na potoku Terebowiec w Ustrzykach Górnych zaopatrujące tę miejscowość	120	Eksplloatowane przez Bieszczadzki Park Narodowy
9	Ujęcie wody powierzchniowej w miejscowości Wołowate zaopatruje w wodę obiekty BPN oraz turystyczne	10	Eksplloatowane przez Bieszczadzki Park Narodowy
10	Ujęcie wody powierzchniowej na potoku bez nazwy w miejscowości Tarnawa Niżna – zaopatruje w wodę obiekty BPN	15	Eksplloatowane przez Bieszczadzki Park Narodowy

Kanalizacja.

Gmina Lutowiska posiada własne oczyszczalnie ścieków. Są to dwie oczyszczalnie w miejscowości Lutowiska oraz przejęte od Nadleśnictwa Stuposiany 5 oczyszczalni ścieków dla osad leśnych w Muczne , Procisnem, Smolniku i Pszczelinach.

Długość komunalnej sieci kanalizacyjnej odprowadzającej ścieki z terenu gminy wynosi 16,5 km. Ilość przyłączonych do kanalizacji budynków w gminie wynosi 439, co stanowi 55 % całej społeczności tego obszaru.

Poza komunalną siecią kanalizacyjną działają lokalne oczyszczalnie ścieków administrowane przez Bieszczadzki Park Narodowy, Nadleśnictwo Lutowiska i innych użytkowników.

Tabela 3 Zestawienie ważniejszych oczyszczalni ścieków na terenie gminy Lutowiska

Lp	Lokalizacja oczyszczalni	Przepustowość [m³/d]	Uwagi
1	Mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków dla potrzeb osiedla mieszkaniowego w Lutowiskach	40	Eksplloatowana przez GZGK w Lutowiskach
2	Oczyszczalnia ścieków typu KOS w Lutowiskach oczyszczająca ścieki z centralnej części wsi Lutowiska	35	Eksplloatowana przez GZGK w Lutowiskach
3	Oczyszczalnia ścieków BIOVAC w miejscowości Muczne oczyszczająca ścieki z tej miejscowości	50	Eksplloatowana przez GZGK w Lutowiskach
4	Oczyszczalnia ścieków BIOBLOK w Pszczelinach oczyszczająca ścieki z tej miejscowości	50	Eksplloatowana przez GZGK w Lutowiskach
5	Mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków w Smolniku oczyszczająca	50	Eksplloatowana przez GZGK w

	ścieki z tej miejscowości		Lutowiskach
6	Mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków w Stuposianach oczyszczająca ścieki z tej miejscowości	25	Eksplloatowana przez GZGK w Lutowiskach
7	Mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków w Dwerniczku oczyszczająca ścieki z osiedla mieszkaniowego Nadleśnictwa Lutowiska	15	Eksplloatowana przez Nadleśnictwo Lutowiska
8	Mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków w Sękowcu oczyszczająca ścieki z tej miejscowości	10	Eksplloatowana przez Nadleśnictwo Lutowiska
9	Mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków oczyszczająca ścieki z obiektów BPN w Ustrzykach Górnych	35	Eksplloatowana przez Bieszczadzki Park Narodowy
10	Mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków w Wołosatem oczyszczająca ścieki z tej miejscowości	15	Eksplloatowana przez Bieszczadzki Park Narodowy
11	Mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków w Tarnawie Niżnej oczyszczająca ścieki z obiektów BPN w tej miejscowości	10	Eksplloatowana przez Bieszczadzki Park Narodowy
12	Oczyszczalnia ścieków typu BIOCLERE w miejscowości Bereżki oczyszczająca ścieki z tej miejscowości	15	Eksplloatowana przez Bieszczadzki Park Narodowy
13	Oczyszczalnia ścieków typu BIOCLERE w miejscowości Suche Rzeki oczyszczająca ścieki z obiektów stacji edukacji ekologicznej BPN w Suchych Rzekach	10	Eksplloatowana przez Bieszczadzki Park Narodowy
14	Oczyszczalnia ścieków typu BIOVAC w miejscowości Ustrzyki Górne oczyszczająca ścieki z obiektów Bieszczadzkich Schronisk i Hoteli PTTK w Ustrzykach Górnych oraz obiektów gastronomicznych w tej miejscowości	50	Bieszczadzkie Schroniska i Hotele PTTK
15	Mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków przy barze i schronisku Kremenaros w Ustrzykach Górnych	10	Eksplloatowana przez dzierżawcę obiektu
16	Oczyszczalnia ścieków typu BIOCLERE oczyszczająca ścieki ze strażnicy Straży Granicznej w Stuposianach	15	Eksplloatowana przez Bieszczadzki Oddział Straży Granicznej
17	Mechaniczno-biologiczna oczyszczalnia ścieków w Ustrzykach Górnych oczyszczająca ścieki ze strażnicy Straży Granicznej w tej miejscowości	15	Eksplloatowana przez Bieszczadzki Oddział Straży Granicznej

Składowiska odpadów komunalnych.

W gminie Lutowiska funkcjonuje jedno składowisko odpadów komunalnych w miejscowości Smolnik-Lutowiska. Dokładny opis składowiska zamieszczono w Planie Gospodarki Odpadami dla Gminy Lutowiska.

Odnawialne źródła energii

Małe elektrownie wodne

Na terenie gminy Lutowiska jest tylko jedna mała elektrownia wodna zlokalizowana w Ustrzykach Górnych.

Energia promieniowania słonecznego

Na terenie gminy Lutowiska energia promieniowania słonecznego wykorzystywana jest w niżej wymienionych obiektach:

- Zespół Szkół w Lutowiskach, podgrzewanie ciepłej wody użytkowej
- Hotel Górski w Ustrzykach Górnych do podgrzania ciepłej wody użytkowej oraz wody w basenie kąpielowym (+jedna pompa ciepła)
- Schronisko Turystyczne Pod Małą Rawką – do podgrzewania ciepłej wody użytkowej

Działalność gospodarcza.

Na terenie gminy nie ma dużych przedsiębiorstw produkcyjnych. Większość funkcjonujących na terenie gminy podmiotów gospodarczych to jednostki handlowe i usługowe związane z obsługą ruchu turystycznego oraz małe przedsiębiorstwa .

Wśród podmiotów gospodarczych, które zatrudniają największą liczbę pracowników, w tym mieszkańców gminy, należy wymienić Bieszczadzki Park Narodowy oraz Nadleśnictwo Lutowiska i Nadleśnictwo Stuposiany.

Komunikacja i system dróg.

Gmina Lutowiska z uwagi na swoje położenie z dala od dużych ośrodków miejskich, bardzo niską gęstość zaludnienia (poniżej 5 osób na km²) oraz dużą powierzchnię obszarów chronionych posiada słabo ukształtowany system połączeń komunikacyjnych. Główny szlak stanowi droga wojewódzka 896 i 897 tzw. Wielka Obwodnica łącząca Lesko - Ustrzyki Dolne - Czarną - Lutowiska - Ustrzyki Górne –

Cisną – Lesko. Od niej odgałęziają się drogi powiatowe o znaczeniu lokalnym. Pozostałą sieć dróg tworzą drogi gminne oraz drogi wewnętrzne Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Nadleśnictw. Droga wojewódzka prowadzi przede wszystkim ruch turystyczny.

Wiele z tych dróg wymaga remontów i modernizacji. Braki drożności spowodowane są przede wszystkim złym stanem technicznym nawierzchni dróg i obiektów mostowych a w zimie dużymi opadami śniegu co w warunkach klimatu górskiego jest zjawiskiem normalnym.

Gazyfikacja

Gmina Lutowiska nie jest zgazyfikowana.

2. Informacja o stanie środowiska

2.1. Lasy

Lasy stanowią 84 % powierzchni gminy. W występujących tu prawie na całej powierzchni lasach górskich, głównymi gatunkami drzew budującymi drzewostany są: buk, olsza szara, jodła, świerk i sosna. Uzupełniają je modrzew, grab, dąb, brzoza, jesion. Całość lasów zaliczona jest do grupy lasów ochronnych : wodochronnych, glebochronnych, stanowiących ostoje zwierząt chronionych oraz stałe powierzchnie badawcze.

Panującym typem siedliskowym jest Las Górski (99 %). Gatunkami lasotwórczymi są buk (ok. 29 % pow. i 41 % masy) i jodła (ok. 20 % pow. i 29 % masy) z domieszką jaworu tworzą drzewostan mieszany. Partie lasu powyżej 900 m n.p.m. tworzą lite buczyny. Grunty porolne na wysokości 500 – 700 m n.p.m. opanowała olsza szara (39 % pow. i 21 % masy). Występują też świerk, modrzew, sosna ze sztucznego sadzenia oraz wiąz górski, jesion i grab.

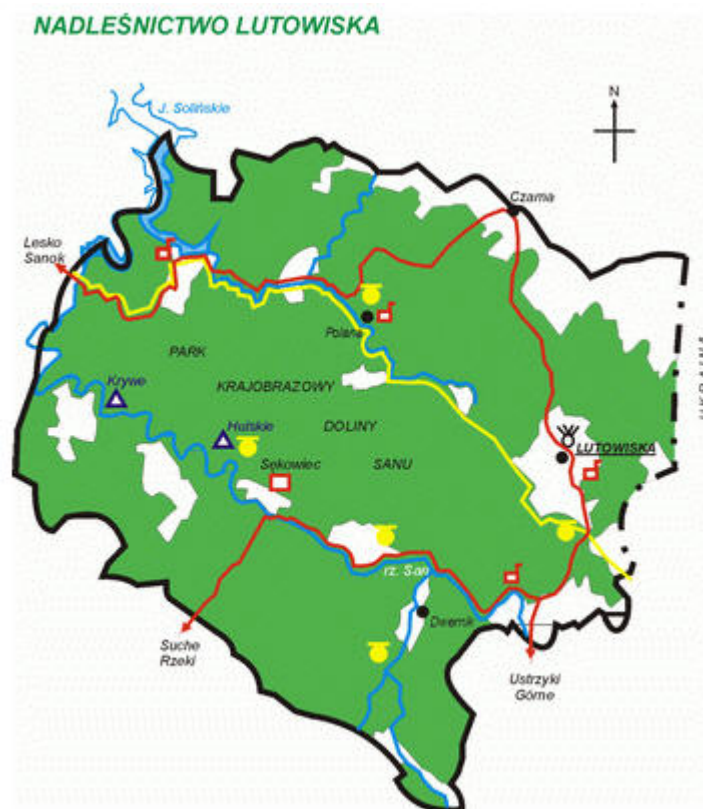
Lasy prywatne w gminie Lutowiska zajmują zaledwie 122 ha powierzchni

Lasy państwowe administrowane są przez dwa Nadleśnictwa oraz Bieszczadzki Park Narodowy.

Nadleśnictwo Lutowiska zarządza w imieniu Skarbu Państwa lasami państwowymi na obszarze górskim wyznaczonym pasmem Otrytu i północnymi

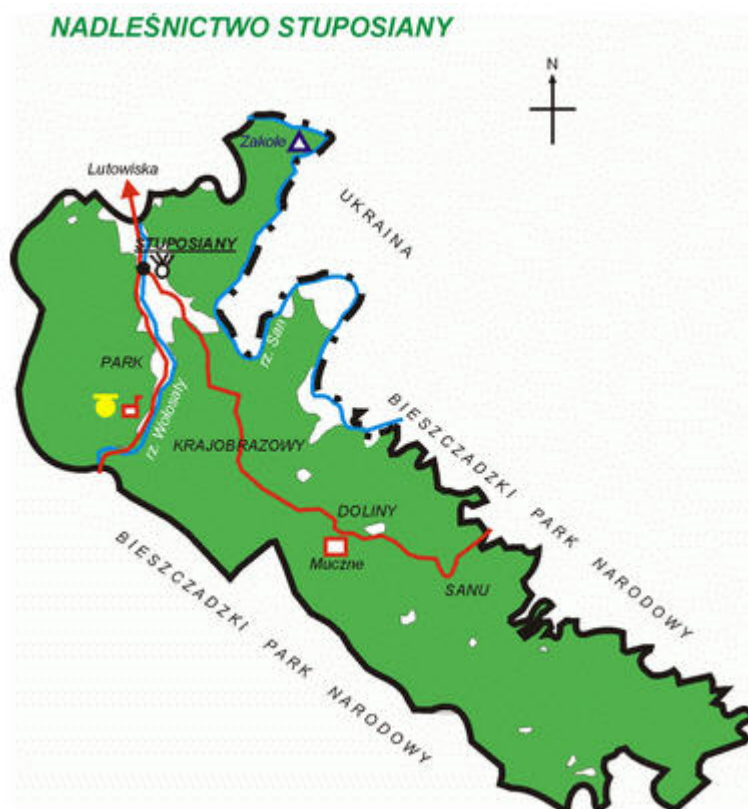
stokami Połoniny Wetlińskiej i Caryńskiej. Powierzchnia Nadleśnictwa wynosi około 20 800 ha, w tym leśna około 18 900 ha. Nadleśnictwo jest podzielone na dwa Obręby Leśne: Lutowiska – 13 900 ha, 11 leśnictw oraz Dwernik – 6 900 ha, 6 leśnictw. Swoim zasięgiem obejmuje 5 gmin, jednak większość obszaru położona jest na terenie Gmin Lutowiska i Czarna.

Mapa nr 2.

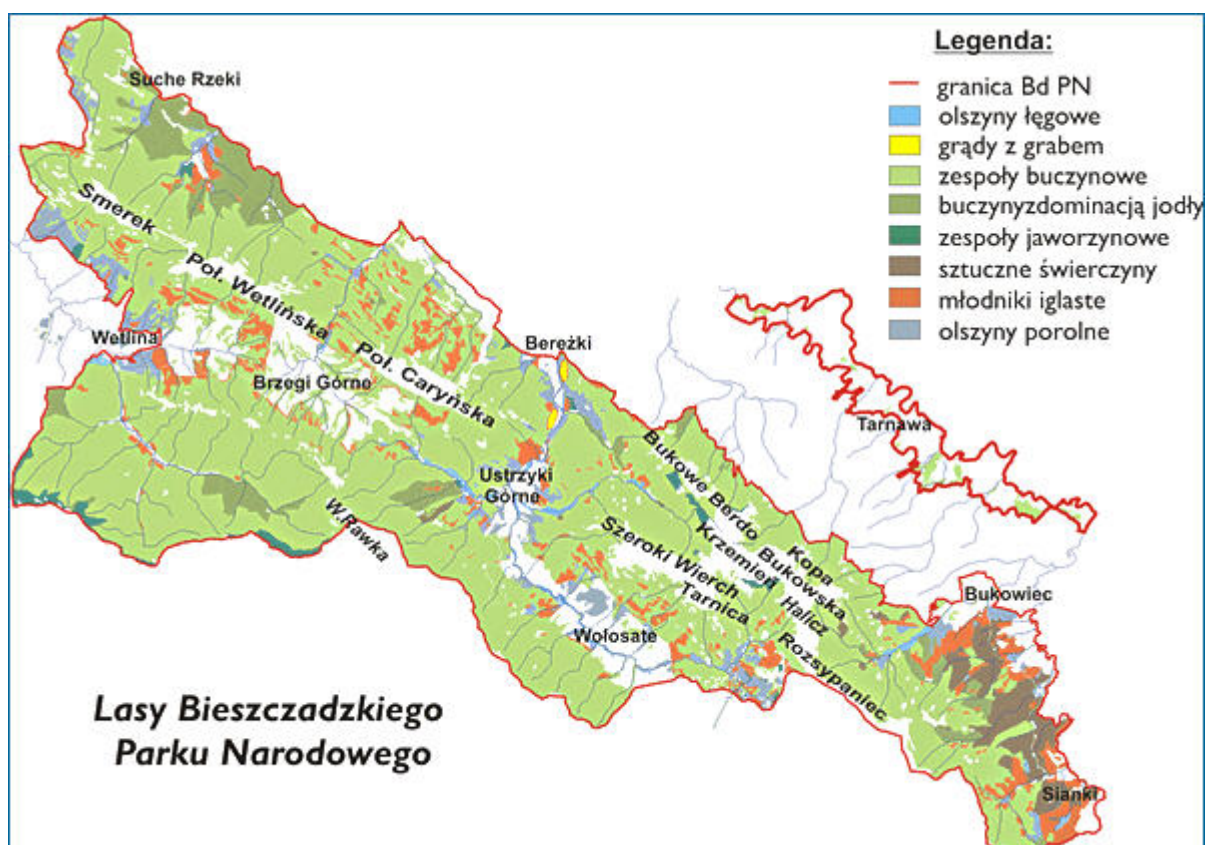
Nadleśnictwo Stuposiany położone jest w zalewni rzeki San w całości na terenie gminy Lutowiska. Lasy Nadleśnictwa leżą w granicach Parku Krajobrazowego Doliny Sanu. Teren Nadleśnictwa jest terenem typowo górskim. Powierzchnia Nadleśnictwa wynosi 9491,33 ha (31.12.1999r.), podzielona jest na 7 leśnictw: Czereszanka 1 358,70 ha, Dźwiniacz 1 398,24 ha, Muczne 1 469,33 ha, Procisne 1 325,48 ha, Sokoliki 1 438,50 ha, Tarnawa 1 452,71 ha, Widełki 1 015,99 ha.

Mapa nr 3.

Bieszczadzki Park Narodowy – ekosystemy leśne Parku obejmują 22 520ha, co stanowi 77,5 % jego powierzchni.

Mapa nr 4.

2.2. Gleby.

Rodzaj gleb wynika z budowy geologicznej. Zmienność typologiczna gleb gminy Lutowiska jest stosunkowo niewielka. Zdecydowanie dominują gleby brunatnoziemne, stanowiące ponad 90% ogólnej powierzchni.

Gleby autogeniczne - mają dobrze wykształcony profil glebowy, gdzie poziomy genetyczne ukształtowane są jako efekt procesów zachodzących z udziałem podłoża geologicznego, warunków klimatycznych i roślinności. W Bieszczadach są to gleby brunatne rozwijające się w warunkach klimatu umiarkowanego. Gleby te tworzyły się i funkcjonują przy udziale roślinności (najczęściej leśnej) utrzymującej krążenie wody i składników pokarmowych.

Gleby brunatne właściwe - wykształciły się na zwietrzelinach fliszowych (łupkach, pyłowcach, piaskowcach) zasobnych w składniki alkaliczne. Są to gleby o średnim lub ciężkim składzie mechanicznym (gliniastym i ilastym), średnio głębokie i głębokie. Mają dobrze wykształcony poziom próchniczny. Zajmują duże powierzchnie, najczęściej w dolinach u podstawy zboczy i na stokach o słabym nachyleniu.

Gleby brunatne właściwe wylugowane - są one pod względem morfologicznym dość podobne do gleb brunatnych typowych; różnią się właściwościami chemicznymi.

Gleby brunatne właściwe oglejone - gleby te różnią się od typowych i wylugowanych większym uwilgoceniem, zwłaszcza głębszych poziomów genetycznych, w których występują charakterystyczne sino-rdzawe oglejenia.

Gleby brunatne kwaśne - powstały na zwietrzelinach bezwęglanowych, słabowęglanowych lub na głęboko odwapnionych i zakwaszonych pokrywach, leżących na utworach fliszowych zasobnych w węglan wapnia. Gleby brunatne kwaśne występują na gruboławicowych piaskowcach otryckich. Zajmują duże obszary. Ich rozległe kompleksy są usytuowane na zboczach masywów górskich o średnim i dużym nachyleniu.

Gleby litogeniczne - wytworzone są na twardych, bezwęglanowych piaskowcach różnoziarnistych. Występują głównie w wyższych położeniach.

Litosole - gleby inicjalne, skaliste, są bardzo płytkie. Zwykle kilkucentymetrowa warstwa słabo rozłożonej, murszopodobnej materii organicznej leży bezpośrednio na słabo zwietrzałym piaskowcu. Gleby te należą do bardzo rzadkich i wymagających szczególnej ochrony. Rozproszone są w najwyższych częściach grzbietów i szczytów górskich w formie małych płatów.

Regosole - gleby inicjalne głębsze od litosoli; utworzone są na podłożu rumowisk skalnych; należą do równie rzadkich jak litosole; występują w obszarach przyszczytowych zajmując bardzo małe, rozproszone powierzchnie.

Rankery - gleby bezwęglanowe, słabo wykształcone, silnie szkieletowe (szkielet zajmuje na ogół ponad 50% masy glebowej). Są to gleby nieco głębsze od inicjalnych. Należą do gleb dość rozpowszechnionych, głównie w obszarze połonin.

Rankery butwinowe - charakteryzują się obecnością kwaśnego poziomu. Gleby takie powstają w warunkach chłodnego i wilgotnego klimatu górskiego.

Rankery brunatne - budową profilu przypominają gleby brunatne, są jednak glebami płytkimi, silnie szkieletowymi, kwaśnymi w całym profilu.

Gleby napływowe - geneza tych gleb związana jest z procesami stokowymi i rozwoju dolin potoków. Bieszczadzkie mady wyróżniają się dużą zawartością szkieletu oraz niekiedy warstwowym nakładaniem się profili glebowych.

Mady rzeczne właściwe - należą tu aluwialne utwory przypotokowe silnie kamieniste, niekiedy z nadbudową warstw próchniczo-mineralnych. Zajmują nieduże powierzchnie na terasach wzdłuż potoków.

Mady rzeczne brunatne - występują na wyższych terasach rzecznych; rzadko są zalewane, a woda gruntowa nie podchodzi blisko powierzchni.

Gleby hydrogeniczne - obejmują one gleby bagienne torfowisk niskich i wysokich. Zajmują niewielkie powierzchnie.

2.3. Użytki rolne

Gmina Lutowiska nie ma charakteru rolniczego. Występują tu niekorzystne warunki klimatyczne do intensywnej produkcji rolnej, nie sprzyjające uprawie roślin rolniczych. Produkcja rolnicza w większości gospodarstw nastawiona jest na zaspokojenie własnych potrzeb rolników. Na ogólną liczbę 256 gospodarstw połowa nie przekracza 3 ha, zaledwie 31 dysponuje powierzchnią powyżej 10 ha.

Tab. 4. Struktura użytkowania ziemi w gminie

Sposób użytkowania	Powierzchnia	
	ha	%
Grunty orne	539	1
Użytki zielone	4740	10
Lasy	39827	84
Grunty pod wodami	27	<1
Nie użytki	10	<1
Tereny pozostałe	2442	5
Razem	47585	100

Tab. 5. Gospodarstwa rolne według grup obszarowych w gminie Lutowiska w 2002 r.

Ilość gospodarstw ogółem	O powierzchni użytków rolnych							Przeciętna powierzchnia UR w ha
	do 1 ha	powyżej 1 ha						
		razem	1,01 - 1,99	2 - 2,99	3- 4,99	5- 9,99	10 i więcej	
256	86	170	71	20	21	27	31	11,66

2.4. Zasoby wodne.

Wody powierzchniowe.

Wody powierzchniowe można podzielić na wody płynące i wody stojące (jeziorne). W gminie Lutowiska położonej w dorzeczu Sanu wody powierzchniowe stojące występują w niewielkich oczkach wodnych i starorzeczach.

Największym ciekim wodnym przepływającym przez całą gminę wzdłuż granicy z

Ukrainą jest rzeka San. Rzeka ta bierze swój początek w rejonie Przełęczy Użockiej. Niesie ona wody wielu swoich dopływów.

Gęstość sieci rzecznej jest duża i nie spada poniżej 1 km / km². Tworzą ją głównie małe cieki. Prawie na całej długości rzeki i strumienie płyną w wąwozach lub dolinach ograniczonych urwistymi stokami. Doliny rzeczne mają szerokość do 200 m. Spadki rzek wahają się od 3,4 ‰ na Sanie w odcinku granicznym do 8,1 ‰ koło Dwernika oraz 9,8 ‰ w okolicach Ustrzyk Górnych. Gęsta i rozdrobniona sieć rzeczna sprzyja silnemu rozczłonkowaniu form rzeźby terenu. Miejscowości, oprócz Lutowisk i Smolnika, leżą nad rzekami o szerokości ok. 20 m.

Według raportu WIOŚ w Rzeszowie za 2003 r. o stanie środowiska w województwie podkarpackim stan sanitarny górnego Sanu na długości 141,1 km, do Leska, odpowiada normom II klasy.

Na podstawie badań fizykochemicznych jako wody czyste, odpowiadające normom I klasy, uznano 162,1 km rzeki stanowiące górny bieg Sanu do Sanoka. Wyniki oceny ogólnej Sanu były mniej korzystne niż w roku poprzednim, co miało związek głównie z pogorszeniem stanu sanitarnego wód. Jedną z istotnych przyczyn takiego stanu była susza hydrologiczna w 2003 roku. Monitoringu wód powierzchniowych potoków przepływających przez teren gminy Lutowiska nie prowadzi się. Przypuszczać należy, że w znacznej części stan ich czystości jest dobry, gdyż przepływają przez tereny niezamieszkałe, leśne, gdzie nie ma ingerencji człowieka i jest duży stopień ich samooczyszczania.

wody podziemne.

Teren gminy Lutowiska w całości leży na obszarze Głównego Zbiornika Wód Podziemnych (GZWP) „Zbiornik Warstw Krosno” (Bieszczady). Obszar GZWP – 431 „Bieszczady” zajmuje powierzchnię 1220 km². Zasoby dyspozycyjne zbiornika to ok. 25 tys. m³/dobę. Zbiornik na terenie gminy posiada zasoby wody w najwyższej klasie czystości. Na terenie Gminy znajduje się około 10 studni głębinowych.

Zasięg i jakość wód GZWP „Bieszczady” przedstawia mapa.

Mapa nr 5. Zasięg i jakość wód Głównego Zbiornika Wód Podziemnych „Bieszczady”

2.5. Gospodarka ściekowa

Pofałdowany teren oraz rozproszone budownictwo uniemożliwiają stworzenie jednolitego systemu kanalizacji dla całej gminy. Ścieki odprowadzane są i unieszkodliwiane dwoma sposobami. Pierwszy opiera się na odprowadzaniu ścieków siecią kanalizacyjną do komunalnej oczyszczalni ścieków lub do lokalnych mniejszych oczyszczalni. Drugi sposób dotyczy indywidualnych, nieskanalizowanych mieszkańców, którzy gromadzą ścieki w zbiornikach bezodpływowych. Z pierwszego sposobu korzystają mieszkańcy wsi Lutowiska gdzie istnieją dwie komunalne oczyszczalnie ścieków oraz mieszkańcy osad leśnych, osiedli po byłych PGR, ośrodki wypoczynkowe i inne obiekty infrastruktury turystycznej. Problemem w gospodarce ściekowej są zbiorniki szczelne zwane popularnie szambami. Koszt wywozu ścieków przez wozy asenizacyjne jest niewspółmiernie wysoki w stosunku do średnich zarobków ludności. Sytuacja taka powoduje, że częstym zjawiskiem jest rozszczelnianie zbiorników. W odróżnieniu od terenów nizinnych, gdzie dziurawe szamba odprowadzają ścieki do gleby (rozsączanie ścieków), na terenach górskich i podgórskich ścieki z szamb spływają do najbliższego strumienia. Ta specyfika terenu stwarza zagrożenie dla jakości wód powierzchniowych na terenie gminy. Sporadycznie budowane są indywidualne przydomowe oczyszczalnie ścieków.

2.6. Gospodarka odpadami.

Wszyscy mieszkańcy gminy Lutowiska są objęci systemem zbiórki odpadów komunalnych.

Odpady od mieszkańców z budynków jednorodzinnych i małych wielorodzinnych zbierane są systemem „na 3 worki”. Worki na odpady są kolorowe

- kolor żółty na odpady suche nadające się do odzysku (opakowania z tworzyw sztucznych, makulatura, metale)
- kolor zielony na szkło,
- kolor czarny na pozostałe odpady.

Worki zbierane są raz w tygodniu przez przystosowany do tego celu samochód.

Ponadto na terenie Gminy Lutowiska rozstawionych jest 50 pojemników siatkowych przeznaczonych do selektywnego zbierania odpadów,

Pojemniki siatkowe ustawione są w miejscach publicznych tj. przy szkołach, blokach mieszkalnych, chodnikach wzdłuż głównej drogi, na przystankach, przy sklepach, przy

ośrodkach wypoczynkowych, przy zejściach ze szlaków turystycznych. Po napełnieniu się worków GZGK wymienia je, przy czym worki kolorowe tj. żółte i zielone wraz z zawartością odwożone są do sortowania, worki koloru czarnego odwozi się na składowisko odpadów w Smolniku.

Na terenie gminy znajduje się też 6 pojemników systemu selektywnej zbiórki odpadów typu „dzwon”, i 12 sztuk pojemników PA – 1100.

Wprowadzony jest system zróżnicowanych opłat za wywóz odpadów segregowanych i wymieszanych.

Taki system zbierania i odpłatności dotyczy również podmiotów gospodarczych z terenu gminy wytwarzających odpady komunalne.

Zbierane selektywnie odpady komunalne sortowane są na czterostanowiskowej linii technologicznej do sortowania odpadów.

W 2004 roku Gmina nie dopłacała do gospodarki odpadami. Koszty eksploatacyjne pokrywane były z opłat i ze sprzedaży wyselekcjonowanych surowców.

Istniejący na terenie gminy system zbiórki i segregacji odpadów komunalnych spełnia założenia wojewódzkiego i powiatowego planu gospodarki odpadami na rok 2006 w zakresie celów krótkookresowych.

2.7. Hałas.

Ponadnormatywny hałas, to uciążliwość w środowisku, którego źródłem jest przede wszystkim hałas drogowy, pochodzący od środków komunikacji i transportu samochodowego, hałas przemysłowy, którego źródłem jest działalność zakładów przemysłowych, także hałas kolejowy, wynikający z komunikacji szynowej. Ponadto w związku z bytowaniem i przemieszczaniem się ludzi na określonym terenie związany jest tzw. hałas osiedlowy.

Najbardziej uciążliwy dla gminy Lutowiska jest hałas komunikacyjny wywołany środkami komunikacji drogowej. Przez gminę przebiega droga wojewódzka 896 i 897 tzw. Wielka Obwodnica o dość dużym nasileniu ruchu. Jest to jednak głównie ruch osobowy emitujący mniej hałasu. Najbardziej na hałas narażeni są mieszkańcy gminy, których posesje są zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie trasy komunikacyjnej oraz fauna tych obszarów.

Na terenie gminy nie ma uciążliwych zakładów emitujących do otoczenia hałas.

Przez obszar gminy nie przebiega żadna trasa kolejowa, w związku z tym nie występuje hałas kolejowy.

2.8. Ochrona powietrza.

Zanieczyszczenia wprowadzane do powietrza niekorzystnie wpływają nie tylko na stan atmosfery, ale także na jakość oraz czystość wód i gleb, rozwój roślin i zwierząt, a co za tym idzie, także na zdrowie człowieka. Zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego można podzielić na chemiczne wprowadzane w postaci gazów i aerozoli (dwutlenki siarki, tlenki azotu, tlenek i dwutlenek węgla), oraz mechaniczne, do których zaliczane są różnego rodzaju pyły.

Dwutlenek siarki (SO₂) - to zanieczyszczenia gazowe charakterystyczne dla procesów spalania paliw zawierających siarkę (węgiel kamienny, brunatny, oleje napędowe i opałowe). Pochodzi głównie z energetycznego spalania paliw, produkcji wyrobów przemysłowych. Stężenie tego zanieczyszczenia wzrasta wraz z rozpoczęciem sezonu grzewczego. Występując w powietrzu jest przyczyną zakwaszenia wody deszczowej, następstwem czego jest wzmożona korozja metali.

Tlenki azotu (NO_x)- powstają w procesie spalania, w wyniku bezpośredniej syntezy azotu i tlenu. Największy udział w emisji tlenków azotu ma transport. Znaczący wpływ ma również produkcja przemysłowa i rolnictwo.

Tlenek węgla (CO) - powstaje w wyniku niecałkowitego procesu spalania. Największe stężenie CO notuje się wzdłuż tras komunikacyjnych, co dowodzi, że pojazdy mechaniczne są największym jego źródłem.

Pyły zawieszone - to bardzo drobne cząstki substancji stałych zawieszone w powietrzu. Mogą pochodzić ze spalania węgla, z silników wysokoprężnych, jak również powstawać w wyniku reakcji pomiędzy zanieczyszczeniami gazowymi.

Skutkiem oddziaływania wprowadzonych do powietrza pyłów i gazów jest stan zanieczyszczenia powietrza zwany imisją.

Obszar gminy Lutowiska nie jest zagrożony ponadnormatywnymi stężeniami zanieczyszczeń w powietrzu.

Emisja na terenie gminy pochodzi głównie z lokalnych kotłowni pracujących na rzecz szkół, budynków użyteczności publicznej, ośrodków turystycznych, gospodarstw domowych oraz z retort do wypału węgla drzewnego, których na terenie gminy jest kilkadziesiąt.

Na terenie gminy Lutowiska nie ma zakładów przemysłowych emitujących zanieczyszczenia do powietrza.

W celu ograniczenia emisji w roku 2003 dokonano wymiany kotłowni węglowej na kotłownię olejową w budynku Gminnego Ośrodka Kultury. W latach poprzednich dokonano przebudowy większości kotłowni węglowych na olejowe lub gazowe. Poza budownictwem jednorodzinym na terenie gminy funkcjonują jeszcze dwie kotłownie węglowe. Indywidualne paleniska w domach jednorodzinnych w większości opalane są biomasą (drzewo), ze względu na łatwy dostęp oraz niskie koszty tego paliwa.

2.9. Promieniowanie niejonizujące.

Pole elektromagnetyczne wytwarzane jest przez wszystkie urządzenia elektryczne, w tym napowietrzne linie przesyłowe. W zależności od zakresu częstotliwości pola elektromagnetyczne wytwarzają elektromagnetyczne promieniowanie niejonizujące ($1-10^{16}$ Hz) oraz promieniowanie jonizujące ($10^{16} - 10^{22}$ Hz). Promieniowanie niejonizujące wytwarzane jest przez systemy przesyłowe energii elektrycznej, stacje nadawcze radiowe, telewizyjne, telefonii komórkowej, urządzenia radiolokacyjne (radary), telefony komórkowe, medyczne urządzenia diagnostyczne i terapeutyczne oraz przez gospodarstwa domowe (np. kuchenki mikrofalowe). Urządzenia te emitują fale o wysokiej częstotliwości. Energia, która powstaje nie ma właściwości jonizacji cząstek materii, ale może wywoływać w otaczającej materii - a więc również w organizmach żywych - przepływ prądów elektrycznych, powodujących zakłócenia działania układu nerwowego i układu krążenia.

Na terenie gminy Lutowiska znajduje telewizyjna stacja przekaźnikowa o mocy promieniowania izotropowo powyżej 100 W. Jest ona zlokalizowana w dużej odległości od terenów zamieszkałych. Został sporządzony wymagany dla tego typu przedsięwzięć raport oddziaływania na środowisko.

Ponadto funkcjonuje kilka stacji telefonii komórkowej o mniejszej mocy. Planowana jest również budowa stacji redukcyjnej i linii wysokiego

napięcia 110 kV w miejscowości Smolnik.

Przez teren gminy nie przechodzą linie energetyczne najwyższych napięć. Gmina Lutowska zasilana jest napięciem średnim o wartości 15 kV magistralami napowietrznymi.

2.10. Zasoby przyrodnicze

2.10.1. Flora.

Pod względem florystycznym Bieszczady mają charakter wysokogórski i zdecydowanie nawiązują do innych części Karpat Wschodnich, świadczy o tym znaczna przewaga gatunków wschodniokarpackich nad zachodniokarpackimi. W Bieszczadach kończą swój zasięg 24 gatunki wschodniokarpackie. Ogólna ich liczba wynosi 27 w tym jedynie 2 endemiczne tzn. nie występujące poza Karpatami Wschodnimi: wilczomlecz karpacki i lulecznica kraińska. Liczba gatunków wschodniokarpackich maleje w miarę posuwania się ze wschodu na zachód.

O górskim charakterze roślinności świadczy występowanie, struktura i liczebność grupy gatunków górskich.

Ciekawym elementem w florze Bieszczadów jest obecność gatunków o charakterze subalpejskim. Rośliny te w innych pasmach górskich swój główny ośrodek występowania mają w piętrze kosówki. W Bieszczadach występują w najwyższych partiach górskich powyżej 1100 m n.p.m. W porównaniu z pasmami o podobnej wysokości nad poziom morza Bieszczady liczą nie tylko prawie dwukrotnie więcej gatunków alpejskich, również liczba stanowisk tych gatunków jest większa. Interesującym zjawiskiem jest przenikanie gatunków wysokogórskich w niższe partie regła dolnego. Przenikanie to możliwe jest dzięki potokom mającym swoje źródła w wysokich partiach gór, ułatwiają one transport nasion.

Charakterystyczne dla Bieszczadów połoniny są miejscem występowania wielu rzadkich gatunków roślin wschodniokarpackich i wysokogórskich. Na skalistych wychodniach i półkach skalnych rosną cenne gatunki alpejskie, m.in. rojnik górski i skalnica gronkowa. Mniej licznie reprezentowane są gatunki podgórskie mające swoje centra występowania tylko w niższych położeniach górskich (zaledwie 4 gatunki).

Szata roślinna należy do kluczowych elementów środowiska przyrodniczego. Z jednej strony odgrywa niezmiernie istotną rolę w kształtowaniu walorów estetyczno-przestrzennych krajobrazu, a zarazem pełni funkcję podstawowego regulatora stosunków ekologicznych. Jest przy tym niezwykle czułym induktorem zmian i

zaburzeń zachodzących w środowisku. Z drugiej strony w szacie roślinnej, co na omawianym terenie jest szczególnie ważne, wyrażają się najdobitniej te wszystkie cechy, które decydują o odrębności i unikalności Bieszczadów jako regionu przyrodniczego.

Dzisiejsze przestrzenne zróżnicowanie roślinności na terenie Bieszczadów stanowi wynik współdziałania dwóch zasadniczych czynników: naturalnego zróżnicowania siedlisk oraz wielowiekowej działalności człowieka. Spośród czynników siedliskowych zdecydowanie najważniejszą rolę odgrywa rzeźba terenu, a zwłaszcza czynnik wysokościowy.

Gatunki chronione i rzadkie. Flora roślin naczyniowych charakteryzuje się znacznym bogactwem gatunków roślin chronionych i rzadkich. Na obszarze gminy 66 gatunków to rośliny prawnie chronione, przy czym 58 objętych jest ochroną ścisłą, są to między innymi: Tojad wiechowaty, Tojad wschodniokarpacki, Tojad mołdawski, Obrazki alpejskie, Parzydło leśne, Pokrzyk wilcza jagoda, Modrzeń żebrowiec, Dziewięsił bezłodygowy, Buławnik czerwony, Storzyczek Fuchsa, Storzyczek szerokolistny, Wawrzynek wilczyłyko, Goździk skupiony, Omieg górski, Kruszczyk szerokolistny, Skrzyp olbrzymi, Śnieżyczka przebiśnieg, Gółka długoostrogowa, Bluszcz pospolity, Wroniec widlasty, Śnieżycza wiosenna, Lilia złotogłów, Listera jajowata, Widłak jałowcowaty, Pióropusznik strusi, Gnieźnik leśny, Storzyczek kukawka, Jęczycznik zwyczajny, Podkolan biały, Paprotka zwyczajna, Cebulka dwulistna, Lulecznica kraińska, Liczydło górskie, Cis pospolity, Storzycza kulista, Ciemiężycza biała, Ciemiężycza zielona, Barwinek pospolity, Kopytnik pospolity.

2.10.2. Fauna.

Fauna tego regionu jest typowa dla Beskidów Wschodnich i wykazuje charakterystyczne dla gór zróżnicowanie wysokościowe, cechuje je jednak pewna odrębność w porównaniu z innymi górami w Polsce. Brak regła górnego, czyli piętra naturalnych świerczyn sprawia, że zwierzęta leśne - znane jako typowo górnoreglowe skupiają się z konieczności w reglu dolnym. Ponadto na górnej granicy lasu kończą się w Bieszczadach górne zasięgi tych gatunków zwierząt, które w innych górach, jak np. Tatrach bądź na Czarnohorze na Ukrainie, wykazują szczególne przywiązanie do piętra kosówki.

Wysoki stopień zalesienia Bieszczadów sprawia, że góry te zasiedla bogata fauna puszczańska (głównie ptaków i ssaków), w obrębie której znajduje

się sporo reliktyw dawnej puszczy karpackiej.

Dolina Sanu jest głównym zimowiskiem, a także obszarem żerowiskowym i szlakiem migracyjnym dużych zwierząt. Wstępne rozeznania wskazują, że trudno prowadzić w Bieszczadach Polskich skuteczną ochronę i spójną gospodarkę dużymi zwierzętami bez zapanowania nad ich ostojami w dolinie Sanu pod Otrytem i wyżej.

Zaznaczyć należy, że wśród kręgowców bieszczadzskich brakuje form endemicznych, czy nawet wschodniokarpackich. Jest to zrozumiałe gdyż ta grupa zwierząt - w przeciwieństwie do wielu bezkręgowców - odznacza się wysoką na ogół tolerancją siedliskową i łatwością zasiedlania nowych terenów.

Na uwagę zasługuje również dobrze poznany świat zwierząt bezkręgowych z licznie występującymi gatunkami objętymi ochroną prawną oraz gatunkami endemicznymi.

Bezkęgowce. W wyniku prowadzonych od szeregu lat badań nad światem bezkręgowców Bieszczad Zachodnich w chwili obecnej liczba obecnie odnotowanych gatunków w tym rejonie zbliżyła się do 7 tysięcy (Pawłowski 2000). Stan zbadania poszczególnych grup systematycznych jest mocno zróżnicowany a prowadzone sukcesywnie badania przyczyniają się do odkrywania coraz to nowych taksonów.

Na terenie gminy Lutowska występuje wiele cennych gatunków owadów, m.in. endemitów wschodnio karpackich takich jak biegacze *Deltomerus carpaticus* i *Nebria fuscipes* gatunków typowo górskich jak trzmiel *Bombus mastrucatus*, czy też osobliwości tego terenu kózki nadobnicy alpejskiej *Rosalia alpina*.

Ryby. Ichtyofauna wód związana jest głównie z wodami potoków i rzek górnego dorzecza Sanu. Wody te są stosunkowo czyste i charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem poziomu lustra wody w ciągu roku. Obserwuje się zwiększone poziomy wód w okresach jesiennych i wiosennych oraz często bardzo niskie stany wód w okresie letnim. Spośród stwierdzonych 17 gatunków ryb najliczniej występuje pstrąg potokowy, głowacz przegopłety, strzebla potokowa i kleń.

Płazy. Pospolite i często spotykane to: salamandra plamista *Salamandra salamandra*, kumak górski *Bombina variegata*, traszka karpacka *Triturus montandoni* i żaba trawna *Rana temporaria*.

Gady. Na terenie gminy występuje 7 gatunków gadów. Najpospolitszymi są: jaszczurka zwinka i żyworodna najchętniej bytujące w miejscach nasłonecznionych, śródleśnych polanach, brzegach lasu. wysokich brzegach Sanu. jarach i parowach. Spośród jaszczurek najmniej liczny jest padalec jedyna beznoga jaszczurka. Najchętniej zasiedla biotopy wilgotne bujnie porośnięte trawą.

Wilgotne lasy i mokradła zamieszkuje zaskroniec zwyczajny, który jest dość

liczny. Pospolitym w Bieszczadach wężem jest żmija zygzakowata. Naturalnym biotopem tego jedynego jadowitego z krajowych węży są obrzeża lasów, polany śródleśne, nasłonecznione brzegi rzek, a także środowiska antropogeniczne jak pobocza dróg, nasypy, sady, ogrody itp.

Największą rzadkością wśród gromady gadów jest wąż Eskulapa. Wąż ten żył na terenie całej Europy środkowej i w Polsce w postglacjalnym, ciepłym okresie atlantyckim. Potem w czasie chłodnego i wilgotnego okresu subatlantyckiego został wyparty. Obecnie bieszczadzkie stanowiska węża Eskulapa są jedynymi w Polsce.

Dla ochrony węża Eskulapa na omawianym obszarze utworzono szereg stref ochrony ścisłej i częściowej. Znalazło to również odzwierciedlenie w planowaniu urządzenia lasu oraz w planowanych zabiegach ochronnych

Na omawianym terenie występuje również inny rzadki gatunek węża - gniewosz plamisty, który ma status gatunku umiarkowanie zagrożonego.

Ptaki. Na terenie gminy występuje wiele gatunków ptaków. Niektóre gatunki jak orlik krzykliwy osiągają na tym obszarze optimum swojego występowania i najwyższe zagęszczenia. Oprócz orlika krzykliwego warto wymienić inne ptaki drapieżne: myszołowa zwyczajnego, jastrzębia, orzełka włochatego, puszczyka uralskiego, które wykazują stosunkowo wysoki stan populacji. Stwierdzono występowanie 10 gatunków dzięciołów m.in. dzięcioł biało-grzbiety, dzięcioł trójpalczasty, dzięcioł zielony, dzięcioł zielonosiwy, krętogłów.

Interesujące jest występowanie gatunków wysokogórskich (alpejskich) i północno-wysokogórskich (borealno-alpejskich), których stanowiska należą tu do najniższych w całym łuku Karpat i obszarze ich występowania. Są to: drozd obrożny, dzięcioł trójpalczasty, pliszka górską.

Obok gatunków południowych, ciepłolubnych (mucholówki białoszyjej), spotykane są również gatunki skrajnie odrębne - północne i wschodnie głównie pochodzenia tajgowego: jarząbek, puszczyk uralski.

Ssaki. Faunie bieszczadzkiej, głównie leśnej, szczególnego znaczenia nadają gatunki drapieżne, takie jak: niedźwiedź brunatny, wilk, żbik, wydra i ryś.

Spośród dużych roślinożerców najliczniejszy jest jeleń. Pod koniec lat sześćdziesiątych reintrodukowano w Bieszczadach żubry. Gatunek ten łatwo zaadaptował się do miejscowych warunków. W Bieszczadach występują również populacje sarny, dzika oraz kilka osobników łośia, dokonano udanej reintrodukcji bobra. W Bieszczadzkim Parku Narodowym prowadzi się również hodowlę zachowawczą starej, ginącej rasy konia huculskiego.

2.10.3 Obszary chronione

Unikalność występującego świata roślinnego i zwierzęcego spowodowała utworzenie na terenie gminy Parków: Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Krajobrazowego Doliny Sanu, które wchodzi w skład Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Niewielką część gminy zajmuje Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu. W gminie istnieją liczne rezerwaty i pomniki przyrody.

Bieszczadzki Park Narodowy został utworzony Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 4 sierpnia 1973 r. w sprawie utworzenia Bieszczadzkiego Parku Narodowego (Dz. U. Nr 31, poz. 179 § 1) oraz Rozporządzeniem Rady Ministrów o powiększeniu Bieszczadzkiego Parku Narodowego z dnia 3 listopada 1999 r. (Dz.U. Nr 93, poz. 1068). Powierzchnia Parku wynosi: 29 201 ha. Park obejmuje najciekawsze pod względem krajobrazowym i przyrodniczym partie górskie Bieszczadów. Jest największym polskim górskim parkiem narodowym. Głównym celem Parku Narodowego jest ochrona przyrody i krajobrazu, które stanowią fragment polskich Karpat Wschodnich. Stanowi on centralną część pierwszego na świecie trójstronnego Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery "Karpaty Wschodnie" utworzonego pod patronatem programu UNESCO-MaB ("Człowiek i Biosfera"). Grunty parku położone są na terenie 4 gmin, z tego większość na terenie gminy Lutowiska 22 963 ha. Ekosystemy leśne Parku obejmują 22 520 ha, co stanowi 77,50 % powierzchni.

Cele ochrony Bieszczadzkiego Parku Narodowego to:

I. Celem ochrony przyrody nieożywionej jest:

- 1) zabezpieczenie wód płynących (potoków górskich) oraz stojących (niewielkie oczka wodne, starorzecza).
- 2) poprawa czystości wód potoków na terenie parku.
- 3) zabezpieczenie zasobów wodnych zretencjonowanych w pokrywach zwietrzelinowo-glebowych (obszary źródliskowe, zabagnienia),
- 4) zachowanie naturalnego biegu potoków wraz z elementami rzeźby fluwialnej występującymi w korytach potoków;
- 5) zachowanie charakterystycznych elementów rzeźby górskiej i walorów krajobrazowych (skałki i wychodnie skalne, rumowiska skalne - grechoty, osuwiska);
- 6) zachowanie cennych siedliskowo gleb, o dużych walorach ekologiczno-hydrologicznych (gruntowo-glejowych, próchniczno-glejowych),

- 7) zachowanie cennych krajobrazowo i przyrodniczo torfowisk i zatorfień oligotroficznych pełniących także funkcję hydrologiczną,
- 8) zachowanie walorów krajobrazowych przełomowych odcinków dolin rzecznych, ukazujących przebieg naturalnych procesów erozyjnych;
- 9) zachowanie ścian nieczynnych kamieniołomów jako cennych przykładów zmienności litologicznej utworów fliszowych;
- 10) zachowanie naturalnych odsłoneń skał fliszowych ukazujących wglębną budowę geologiczną;
- 11) zabezpieczenie pokrywy glebowej w obrębie pieszych szlaków turystycznych.

II. Celem ochrony ekosystemów Parku jest:

- 1) zachowanie procesów przyrodniczych w ekosystemach naturalnych.
- 2) zachowanie leśnych ekosystemów o charakterze pierwotnym i naturalnym wraz z zachodzącymi w nich procesami;
- 3) przywrócenie struktury i składu gatunkowego właściwych dla fitocenozy naturalnych w lasach częściowo zgodnych z siedliskiem,
- 4) unaturalnienie składu gatunkowego lasów przedplonowych (na gruntach porolnych) oraz innych sztucznych drzewostanów w kierunku naturalnego składu gatunkowego zgodnego z siedliskiem;
- 5) spontaniczna renaturalizacja enklaw lasów przedplonowych oraz drzewostanów sztucznych w kompleksie lasów naturalnych,
- 6) utrzymanie wybranych polan w celu zachowania różnorodności biologicznej kompleksów leśnych;
- 7) zachowanie naturalnej różnorodności biocenoz potoków górskich;
- 8) zachowanie dużej różnorodności łągów nadrzecznych wraz z korytami rzek z oraz charakterystycznymi dla nich populacjami zwierząt;
- 9) podniesienie zwierciadła wód gruntowych - w ekosystemach podmokłych, zdegradowanych przez prace melioracyjne w latach poprzednich;
- 10) utrzymanie utworzonych oczek wodnych w celu utrzymania biocenoz wód stojących;
- 11) renaturalizacja siedlisk i odbudowa populacji zwierząt związanych z siedliskami bagiennymi, bagienno-łąkowymi i bagienno-zaroślowymi;
- 12) ochrona spontanicznych procesów regeneracji subalpejskich zbiorowisk połoninowych;
- 13) spontaniczna regeneracja naturalnej górnej granicy lasu oraz strefy wysokogórskich zbiorowisk zaroślowych;
- 14) zabezpieczenie cennych zbiorowisk połoninowych przed negatywnym wpływem ruchu turystycznego;
- 15) zachowanie różnorodności biocenotycznej i gatunkowej wysokogórskich zbiorowisk połoninowych w obszarze ochrony częściowej;
- 16) utrzymanie półnaturalnych zbiorowisk łąkowych i pastwiskowych wraz z przywiązanymi do nich gatunkami;

- 17) kształtowanie mozaikowego układu korytarzy leśnych i łąkowych oraz szerokiej strefy ekotonu;
- 18) eliminacja wielkopowierzchniowych płatów ekspansywnych roślin obcego pochodzenia;
- 19) ochrona i regeneracja fitocenoz wilgociolubnych (ziołorośli, torfowisk, młak i szuwarów), wykazujących szczególne walory przyrodnicze;
- 20) restytucja torfowisk w strefie ich wcześniejszego zdegradowania przez stosowane melioracje.

III. Celem ochrony gatunków roślin i ich siedlisk jest:

- 1) zabezpieczenie siedlisk roślin wysokogórskich i wschodniokarpackich niszczonech przez wzmożony ruch turystyczny wzdłuż partii grzbietowych połonin;
- 2) przywrócenie naturalnego poziomu wód gruntowych w obrębie siedlisk gatunków wilgociolubnych;
- 3) zabezpieczenie przed sukcesją wtórną w bogatych florystycznie zbiorowiskach łąkowych krainy dolin, będących siedliskiem roślin wschodniokarpackich i wysokogórskich;
- 4) zabezpieczenie mało licznych populacji roślin wysokogórskich, wschodniokarpackich i wilgociolubnych;
- 5) wzmacnianie *in situ* populacji torfowiskowych gatunków „szczególnej troski” o dużym znaczeniu lokalnym i regionalnym.
- 6) zabezpieczenie przed synantropizacją flory poprzez niewprowadzanie szlaków konnych w obszary ochrony ścisłej (za wyjątkiem szlaku relacji Wetlina-Przełecz Orłowicza-Suche Rzeki), właściwe planowanie turystyki pieszej oraz gospodarki wokół osad i na łąkach.

IV. Celem ochrony gatunków zwierząt i ich siedlisk jest:

- 1) zachowanie naturalnych ekosystemów puszczy karpackiej wraz z populacjami, dużych drapieżników (niedźwiedź, wilk, ryś), ssaków kopytnych (żubr, jeleń, dzik, sarna) i drobnych ssaków (pilchowate, owadożerne, nietoperze);
- 2) utrzymanie naturalnych relacji pomiędzy drapieżnikami i ofiarami;
- 3) zachowanie fauny dużych i średnich dziuplaków występujących w starszych fragmentach drzewostanów buczyny karpackiej;
- 4) opieka nad populacjami dużych ptaków drapieżnych i sów ze szczególnym uwzględnieniem gatunków ginących i zagrożonych (orzeł przedni, orlik krzykliwy, orlik grubodzioby, trzmielojad, gadożer, puchacz, puszczyk uralski, sóweczka i włochatka);
- 5) zachowanie awifauny subalpejskiej i alpejskiej występującej w piętrze połonin (nagórnik skalny, płochacz halny, siwerniak, drozd obrożny);
- 6) utrzymanie populacji płazów (kumak górski, traszka karpacka, traszka górська, rzekotka drzewna) oraz rzadkich gatunków ptaków (derkacz, świergotek łąkowy, kłaskawka, błotniak łąkowy) występujących na siedliskach podmokłych;
- 7) zabezpieczenie stanowisk bezkręgowców: endemitów wschodniokarpackich i południowo/wschodnio-karpackich oraz taksonów opisanych w BdPN (*loci typici*),

- 8) zachowanie fauny łągów i potoków górskich w tym gatunków rzadkich i kluczowych (wydra, pluszcz, pstrąg potokowy);
- 9) utrzymanie zgrupowań drzew i krzewów, których owoce wzbogacają bazę pokarmową zwierząt;
- 10) kształtowanie leśnych korytarzy ekologicznych w krainie dolin mających na celu umożliwienie swobodnej migracji zwierząt pomiędzy izolowanymi kompleksami leśnymi;
- 11) zachowanie unikatowej rasy konia huculskiego w Karpatach;

V. Celem ochrony siedlisk przyrodniczych jest:

- 1) zachowanie kwaśnych buczyn (*Luzulo-Fagetum*),
- 2) zachowanie żyznych buczyn (*Dentaño glandulosae-Fagetum*),
- 3) zachowanie górskich jaworzyn ziołoroślowych (*Aceri-Fagetum* i *Sorbo- Aceretum*),
- 4) zachowanie jaworzyn górskich na stokach i zboczach (*Lunario-Aceretum* i *Phylitido-Aceretum*),
- 5) zachowanie lasów łągowych (*Alnetum incanae*) i nadrzecznych zarośli wierzbowych;
- 6) zachowanie pionierskiej roślinności na kamieńcach górskich potoków;
- 7) zachowanie górskich ziołorośli nadpotokowych,
- 8) zachowanie wysokogórskich borówczysk bażynowych;
- 9) zachowanie wysokogórskich muraw połoninowych z kostrzewą niską;
- 10) zachowanie gołoborzy krzemianowych,
- 11) zachowanie płatów murawy bliźniczkowe stosunkowo bogatych florystycznie w krainie dolin;
- 12) utrzymanie łąk górskich poprzez ekstensywnie użytkowanie;
- 13) utrzymanie górskich łąk konietlicowych poprzez ekstensywnie użytkowanie;
- 14) zachowanie podmokłych łąk eutroficznych (*Calthion*),
- 15) zachowanie torfowisk wysokich z roślinnością torfotwórczą poprzez utrzymanie wysokiego poziomu wód gruntowych;
- 16) renaturalizacja stosunków wodnych w obrębie zdegradowanych torfowisk wysokich, zdolnych do naturalnej i stymulowanej regeneracji;
- 17) zachowanie torfowisk przejściowych poprzez utrzymanie wysokiego poziomu wód gruntowych,

VI. Celem ochrony krajobrazów jest:

- 1) ochrona krajobrazu naturalnego w obszarze ochrony ścisłej.
- 2) utrzymanie harmonijnego stanu wnętrza krajobrazowych w obszarach ochrony częściowej poprzez stosowne zabiegi pielęgnacyjne.
- 3) eksponowanie wybranych atrakcji widokowych poprzez odsłonięcie przedpola.
- 4) kształtowanie architektury obiektów kubaturowych poprzez nawiązanie do tradycji regionalnej.

- 5) poprawa zagospodarowania przestrzennego w celu zharmonizowania obszarów funkcjonalnych z krajobrazem.

VII. Celem ochrony wartości kulturowych jest:

- 1) zachowanie i konserwacja śladów nieistniejących wsi: zabudowy (cerkwie, cmentarze, kaplice, młyny wodne, tartaki, dwory, folwarki, przydrożne krzyże, infrastruktura kolejek leśnych, potażarnie) i rozłogów dawnych pól, a w szczególności:
  - wykonanie dokumentacji historycznej,
  - uczytelnienie poprzez rekultywację w terenie,
  - ekspozycję śladów w terenie i źródeł w muzeum,
- 2) zachowanie i uczytelnienie przebiegu historycznych granic: dawnych wsi, Granicy rolno-leśnej, miedz, dawnych dróg poprzez oznaczenie w terenie.

Park Krajobrazowy Doliny Sanu powstał na mocy Rozporządzenia Nr 18 Wojewody Krośnieńskiego z dnia 27 marca 1992 r. Jego powierzchnia według tego rozporządzenia wynosiła 35 635 ha, jednakże Rozporządzenia Rady Ministrów nr 664 z dnia 19.11.1996 r. i nr 1068 z dnia 3.11.1999 r. o powiększeniu Bieszczadzkiego Parku Narodowego, spowodowały jednoczesne zmniejszenie powierzchni Parku do 28718 ha (Rozporządzenie Wojewody Podkarpackiego z dnia 22.04.2004 r).

Celem utworzenia Parku jest zachowanie unikalnych walorów krajobrazowych i przyrodniczych terenów położonych w południowo-wschodniej części województwa podkarpackiego. Stanowi od północnego-wschodu naturalną otulinę dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Bogactwo przyrodnicze parku wynika z dużej lesistości. W parku dominuje piętro regla dolnego, z uwagi na to, iż większość terenu leży powyżej 500 m. n.p.m. Jak sama nazwa wskazuje, osią parku jest największa rzeka regionu - San. Jest to obszar wtórnie zdziczały, niegdyś licznie zamieszany. O charakterze tego terenu stanowi również jego pewne oddalenie od głównych bieszczadzskich szlaków. Dolina górnego Sanu obfituje w torfowiska wysokie ulokowane na ponadzalewowych terasach tej rzeki. Park Krajobrazowy Doliny Sanu wraz z Bieszczadzkim Parkiem Narodowym i Ciśniańsko-Wetlińskim Parkiem Krajobrazowym (po stronie polskiej) oraz Użańskim Parkiem Narodowym (po stronie ukraińskiej) Narodowym Parkiem Połoniny (po stronie słowackiej) tworzy Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie”

Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu był pierwszą tego typu formą ochrony przyrody. Utworzony został w 1972 r. Rok później w jego granicach wydzielono Bieszczadzki Park Narodowy, a w 1992 r. Parki Krajobrazowe: Doliny Sanu i Ciśniańsko-Wetliński (będące otuliną dla BdPN, Górn Słonnych oraz Pogórza Przemyskiego. W tej chwili obejmuje on niewielki procent z pierwotnego zasięgu. Są to głównie tereny najbardziej zurbanizowane, a głównym jego zadaniem jest stanowienie strefy zewnętrznej dla wymienionych parków krajobrazowych. Obejmuje niewielką część gminy Lutowiska od północy, wraz z miejscowością Lutowiska.

Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” utworzony został pod patronatem UNESCO 2 lutego 1999 r. Położony jest na styku granic Polski, Słowacji i Ukrainy. Po stronie polskiej tworzą go Bieszczadzki Park Narodowy i przyległe do niego Parki Krajobrazowe: Ciśniańsko-Wetliński i Doliny Sanu.

Po stronie ukraińskiej w jego skład wchodzi Użański Park Narodowy i Nadsański Park Krajobrazowy, zaś na Słowacji - Park Narodowy "Połoniny".

Jest to jedyny w Europie obszar chroniony leżący na pograniczu trzech państw. Stanowi on element światowego systemu obszarów chronionych, obejmujących obszary chronione o randze międzynarodowej, ustanawiane przez UNESCO w ramach programu Człowiek i Biosfera (MaB).

Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” ustanowiono w celu ochrony reprezentatywnych fragmentów naturalnych biomów, unikatowych zespołów roślin i zwierząt wraz z ich ostojami, przykładowych jednostek fizjograficznych i krajobrazowych, będących rezultatem tradycyjnego gospodarowania w harmonii z przyrodą, a także ekosystemów antropogenicznych i przekształconych, które mogą być w znacznej mierze przywrócone do stanu naturalnego, charakterystycznych dla Karpat Wschodnich.

Rezerваты biosfery, nie wpływając bezpośrednio na system prawny państw, pozwalają na podejmowanie wspólnych działań umożliwiających przeciwdziałanie niekorzystnym zjawiskom, wzmożoną wymianę doświadczeń i realizację wspólnych projektów badawczych.

Obszary Natura 2000

Sieć obszarów Natura 2000 obejmuje:

- Obszary Specjalnej Ochrony (OSO), wyznaczone na podstawie Dyrektywy Rady w sprawie ochrony dzikich ptaków, dla ochrony populacji dziko występujących ptaków jednego lub wielu gatunków, w granicach którego ptaki mają korzystne warunki bytowania w ciągu całego życia, w dowolnym jego okresie albo stadium rozwoju;
- Specjalne Obszary Ochrony (SOO), wyznaczone na podstawie Dyrektywy Siedliskowej w celu trwałej ochrony siedlisk przyrodniczych albo populacji zagrożonych wyginięciem gatunków roślin i zwierząt, albo w celu odtworzenia właściwego stanu siedlisk lub stanu populacji tych gatunków, sprzyjającego ich dalszej ochronie.

SOO, który w regionie biogeograficznym do którego należy, w znaczący sposób przyczynia się do zachowania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony rodzaju siedliska przyrodniczego oraz siedliska gatunków roślin i zwierząt, dla którego wyznacza się obszar Natura 2000, a także może się znacząco przyczynić do spójności tych obszarów lub przyczynić się znacząco do zachowania różnorodności biologicznej w danym regionie biogeograficznym, może być uznany za Obszar ważny dla Wspólnoty Europejskiej (Obszar o Znaczeniu Wspólnotowym - OZW).

Minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia, typy siedlisk przyrodniczych oraz gatunki roślin i zwierząt, ze wskazaniem typów siedlisk przyrodniczych i gatunków o znaczeniu priorytetowym, wymagające ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000, a także kryteria i sposoby wyboru reprezentatywnej liczby i powierzchni siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin i zwierząt do ochrony w formie obszarów Natura 2000, mając na uwadze zachowanie szczególnie cennych i zagrożonych składników różnorodności biologicznej (art. 26 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody). Wyznaczenie obszaru Natura 2000, zmiana jego granic lub likwidacja następuje w drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw środowiska.

- *Obszar specjalnej ochrony ptaków „Bieszczady” (kod obszaru PLC 180001)*

Obszar ten został ustanowiony (wśród innych obszarów tego typu) Rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie obszarów

specjalnej ochrony ptaków. Obejmuje on powierzchnię 107317,9, ha położony jest na terenie gmin: Czarna, Lutowska, Komańcza, Zagórz, Baligród, Cisną i Solina. Celem jego wyznaczenia jest ochrona populacji dziko występujących ptaków oraz ich siedlisk w niepogorszonym stanie. Przedmiotem ochrony są gatunki ptaków wymienione w załączniku nr 2 do rozporządzenia.

Z danych zawartych w Standardowym Formularzu Danych, opracowanym w marcu 2001 r., a zaktualizowanym w kwietniu 2004 r. wynika, że jest to ostoja ptasia o randze europejskiej E77. Występuje tu co najmniej 38 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, 13 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi (PCK), a gniazdowanie stwierdzono w odniesieniu do około 150 gatunków ptaków.

W okresie lęgowym Obszar zasiedla: powyżej 1% populacji krajowej bociana czarnego, dzierzby czarnoczelnej, dzięcioła biało-grzbiatego, muchołówki białoszyjej, orlika krzykliwego, orla przedniego, puchacza i trzmiełojada, a co najmniej 1% populacji krajowej dzięcioła trójpalczastego, dzięcioła zielonosiwego, gadożera, głuszca, orzełka włochatego, puszczyka uralskiego, sóweczki, włochatki, płochacza halnego, zaś w stosunkowo wysokim zagęszczeniu występują: bocian biały i derkacz.

- *Projektowany specjalny obszar ochrony siedlisk „Bieszczady”
(kod obszaru PLC 180001)*

Obszar stanowi jedną z najwartościowszych w Europie ostoi fauny puszczańskiej ze wszystkimi wielkimi drapieżnikami (niedźwiedź, wilk, ryś). Występują tu bardzo silne populacje wydry, węża Eskulapa i traszki karpackiej (endemit karpacki) oraz jedna z pięciu wolno żyjących populacji żubra. W faunie wodnej występuje około 700 gatunków zamieszkujących siedliska wodne oraz około 300 siedliska ziemnowodne, wśród których 24 to endemity karpackie. Bieszczady w granicach Polski posiadają pełny zestaw endemitów północno-wschodniego regionu Karpat i są dla większości z nich najdalej na zachód wysuniętą częścią areału.

Bogata jest również flora roślin naczyniowych (1100 gatunków) z wieloma rzadkimi zagrożonymi gatunkami, w tym chronionymi prawnie oraz kilkoma (7) endemitami wschodniokarpackimi. Występuje tu jedna z dwóch najliczniejszych populacji dzwonka piłkowanego i tocji karpackiej w Polsce. Wyjątkowo bogata jest brioflora (około 1000 gatunków).

Łącznie stwierdzono tu występowanie 31 gatunków (w tym 5 priorytetowych) z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej. Liczne i dobrze zachowane są zbiorowiska roślinne, wśród nich endemiczne. Szczególnie cenne są zbiorowiska leśne (zwłaszcza buczyna karpacka) oraz unikatowe w Polsce zbiorowiska połoninowe. Łącznie stwierdzono tu występowanie 17 rodzajów siedlisk z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej.

Obszar został zaproponowany w kwietniu 2004 r. jako OZW.

Usytuowanie w sieci ekologicznej ECONET - Polska

Podpisane przez Polskę konwencje (Berneńska, Bońska, z Rio), wymuszają odmienne od dotychczasowego rozumienie ochrony przyrody, planowania i zagospodarowania przestrzennego. Nowoczesna ochrona przyrody, będąca wyrazem troski o zachowanie dziedzictwa przyrodniczego, wymaga postrzegania całej przestrzeni jako całości funkcjonalnej i strukturalnej. Tak rozumiana ochrona przyrody leży u podstaw aktów prawnych, których przestrzeganie jest wymagane wraz z wstąpieniem do Unii Europejskiej. Jednym z takich aktów jest dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory (Europejska Sieć Ekologiczna - ECONET).

Zgodnie z koncepcją ECONET, Krajowa Sieć Ekologiczna (ECONET -PL) ma tworzyć spójny przestrzennie system obszarów, których walory przyrodnicze mają najwyższą rangę krajową i międzynarodową. Elementami składowymi sieci są obszary węzłowe (biocentra wraz ze strefami buforowymi) oraz korytarze ekologiczne. Wpisanie krajowej sieci w sieć europejską przejawia się wyróżnieniem międzynarodowych obszarów węzłowych i korytarzy ekologicznych oraz uzupełniających krajowych analogicznych elementów Sieci.

Gmina Lutowiska leży w międzynarodowym obszarze węzłowym Bieszczady Wysokie.

Istniejące rezerваты przyrody

„Krywe" - rezerwat utworzony w 1991 roku zarządzeniem MOŚZNiL z dnia 8.07.1991 r. (MP Nr 25, poz. 172 z dnia 6.08.1991 r.) o powierzchni 511,73ha. Rezerwat utworzony został w celu zachowania ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych przełomowego fragmentu doliny Sanu pod pasmem Otrytu z wieloma interesującymi zbiorowiskami roślinnymi oraz

stanowiskami rzadkich roślin i zwierząt. Do największych osobliwości należy wąż Eskulapa, gatunek określony jako wymierający (wg Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt). Wąż Eskulapa tworzy na terenie Rezerwatu jedną z nielicznych populacji tego gatunku w Polsce.

Rezerwat „Krywe” leży w dolinie Sanu po obu stronach rzeki na odcinku kilku kilometrów. Położony jest na terenie trzech nieistniejących już wsi Krywe, Tworytne i Tworylczyk.

„Hulskie im. Stefana Myczkowskiego” - rezerwat przyrody powołany zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 24 listopada 1983r (MP Nr 39, poz. 230). o powierzchni 202,33 ha. Rezerwat położony jest na południowym stoku pasma Otrytu od grzbietu aż po San. Utworzony został w celu zachowania fragmentu starodrzewu z głównymi zespołami leśnymi, charakterystycznymi dla pasma Otrytu. różnorodnych form morfologicznych oraz stanowisk rzadkich i chronionych gatunków roślin i zwierząt. Licznie reprezentowane są tu gatunki górskie związane głównie ze zbiorowiskiem żyznej buczyny karpackiej oraz wyróżniające ten region liczne taksony wschodniokarpackie.

Rezerwat obejmuje charakterystyczne dla tego regionu, naturalne zbiorowiska roślinne jak żyzna buczyna karpacka reprezentowana najliczniej, grąd (będący na kresach zasięgu), oraz zajmująca najmniejszą powierzchnię olszynka karpacka.

„Śnieżycy wiosennej w Dwerniczku” - rezerwat częściowy powołany Rozporządzeniem Nr 346/01 Wojewody Podkarpackiego z dnia 21 sierpnia 2001 r.. o powierzchni 4,94 ha. Rezerwat utworzono w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych stanowiska śnieżycy wiosennej oraz zbiorowisk łąkowych z bogatą florą gatunków chronionych i rzadkich.

Głównym przedmiotem ochrony są stanowiska śnieżycy wiosennej. Populacja tego gatunku jest bardzo liczna w części wschodniej i środkowej rezerwatu, z liczebnością od kilku do kilkudziesięciu sztuk na 1 m².

Na terenie rezerwatu dominuje zbiorowisko wilgotnej łąki ostrożeńiowej. Jest to zbiorowisko łąkowe z masowym udziałem purpurowo kwitnącego ostrożenia łąkowego i ostrożenia błotnego.

Na obszarze rezerwatu stwierdzono występowanie 98 gatunków roślin naczyniowych, należących do 23 rzędów i 30 rodzin. Na szczególną uwagę zasługują gatunki prawnie chronione, podlegające ochronie ścisłej (5) bądź częściowej (2).

„Zakole” - rezerwat utworzony na podstawie zarządzenia Nr 191 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 10.XII.1970 r. (MP Nr 3 poz. 20 z 1971 r.).
Powierzchnia: 5,25 ha.

Celem utworzenia rezerwatu ścisłego jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych zespołów pierwotnej roślinności torfowiskowej.
Położenie: obręb Stuposiany, leśnictwo Czereszenka, oddział Id. Położenie administracyjne: województwo podkarpackie, powiat bieszczadzki, gmina Lutowiska, miejscowość Smolnik. Forma ochrony: ścisła.

Przedmiot ochrony: prawidłowo wykształcone torfowiska wysokie, dotychczas najmniej narażone na antropopresję i degradację w porównaniu z innymi torfowiskami Bieszczad.

Projektowane rezerwaty przyrody

„Las bukowy pod Obnogą”

„Las bukowy pod Obnogą” proponowany jest do objęcia ochroną częściową. Zajmuje powierzchnię 354,39 ha na stokach szczytów Obnoga (1081 m n.p.m.) i Grandysowa Czuba (1026 m n.p.m.), schodzących w jar potoku Roztoki i obejmujący część przeciwległego brzegu. Projektowany rezerwat należy - wg głównego przedmiotu ochrony - do typu fitocenotycznych, podtypu zbiorowisk leśnych, a wg głównego typu środowiska: do typu lasów i borów, podtypu lasów górskich i podgórskich.

Obszar ten to źródliskowy odcinek zlewni potoku Roztoki, a jego strome stoki porasta dobrze zachowane zbiorowisko buczyny karpackiej ze starodrzewem bukowym. Omawiany teren przylega bezpośrednio do BdPN. Jego lasy stanowią wspólną oprawę dla położonych wyżej połonin Krzemienia, Kopy Bukowskiej i Halicza.

„Przełom Wołosatego”

Projektowany rezerwat „Przełom Wołosatego” obejmuje odcinek doliny Wołosatego między Bereżkami i Pszczelinami oraz część zboczy górskich pasma Magury Stuposiańskiej na zachodnim brzegu potoku Wołosaty, oraz masywu Kopy (886 m n.p.m.) po jego stronie wschodniej. Zajmuje powierzchnię 144,92 ha.

Według głównego przedmiotu ochrony omawiany rezerwat należy do typu krajobrazów ekologicznych, podtypu biokompleksów naturalnych i półnaturalnych, a wg głównego typu środowiska: do typu lasów i borów, podtypu lasów górskich i podgórskich.

Celem utworzenia rezerwatu jest zachowanie krajobrazu przełomowej doliny potoku Wołosaty, a w szczególności - naturalnego stanowiska smotrawy okazałej *Telekia speciosa*.

Dokumentacje przyrodnicze dla obu projektowanych rezerwatów, opracowane zostały przez naukowców Akademii Rolniczej w Krakowie.

„Żurawin”

Obiekt leży w gminie Lutowiska, na terenie miejscowości Żurawin, Smolnik, Procisne i Stuposiany. Jego powierzchnia wynosi 400,41 ha.

Proponowanym przedmiotem ochrony jest przełomowy odcinek Sanu oraz stanowisko chronionej rośliny - pełnika europejskiego *Trollius europaeus*. Do ważniejszych walorów przyrodniczych należy zaliczyć znaczne zróżnicowanie zbiorowisk roślinnych (olszyny górskie porastające aluwia, fragmenty grądu oraz buczyna karpacka ze znacznym udziałem starodrzewia bukowego i jodłowego, a także bogate florystycznie i faunistycznie podmokłe łąki, liczne młaki i bagienka.

Typ rezerwatu wg głównego przedmiotu ochrony - krajobrazów ekologicznych, podtyp biokompleksów naturalnych i półnaturalnych, typ wg głównego środowiska chronionego - mieszane, podtyp lasów i łąk.

„Przełom Sanu pod Tostą” - rezerwat krajobrazowy o ogólnej powierzchni około 310 ha. Proponowany rezerwat położony jest w przełomowym odcinku Doliny Sanu między Otrytem a Tołstą. Celem jego utworzenia jest zachowanie w stanie zbliżonym do naturalnego przełomowego fragmentu doliny Sanu i unikalnego zakola w miejscu przełomu Sanu przez pasmo Otrytu.

Proponowany rezerwat jest obiektem o wyjątkowych walorach krajobrazowych, z osobliwymi elementami przyrody nieożywionej - doliną meandrową, charakterystyczną budową koryta Sanu z progami skalnymi.

2.11. Klęski żywiołowe

Bardzo duże zagrożenie dla środowiska niosą za sobą różnego rodzaju sytuacje awaryjne, zdarzenia losowe, wypadki i katastrofy. Wg ustawy z dnia 18 kwietnia 2002r. (Dz.U. Nr 62, poz, 558) dotyczącej stanu klęski żywiołowej przez klęskę żywiołową rozumie się katastrofę naturalną lub awarię techniczną, których skutki zagrażają życiu lub zdrowiu dużej liczby osób, mieniu w wielkich rozmiarach, albo środowisku na znacznych obszarach, a pomoc i ochrona mogą być skutecznie podjęte tylko przy zastosowaniu nadzwyczajnych środków, we współdziałaniu różnych organów i instytucji oraz specjalistycznych służb i formacji działających pod jednolitym kierownictwem. Do poważnych awarii zalicza się:

- awarie w zakładach przemysłowych
- przewozy ładunków niebezpiecznych
- katastrofy naturalne

Do katastrof naturalnych, które mogą wystąpić w gminie Lutowiska zalicza się:

- huragany
- gradobicia - intensywne opady gradu występują zazwyczaj w połączeniu z burzami
- osuwiska ziemi - zjawisko dość częste o ograniczonym zasięgu oddziaływania (nieraz do kilkudziesięciu m²). Występuje zazwyczaj lokalnie na skutek działalności wód stokowych, wycinania lasu oraz podcinania skarp przez drogi. Następowanie osuwisk może zagrażać obiektom budowlanym.
- susze - mogą być powodowane zmniejszaniem naturalnej retencyjności zlewni, a także zmniejszaniem się poziomów wód podziemnych.
- pożary - najczęściej mają miejsce w okresach wiosennych i związane są z wypalaniem traw. Sporadycznie spotykane są też pożary lasów. Pożary te mogą obejmować swoim zasięgiem znaczne powierzchnie i wywoływać zróżnicowane skutki.
- powódzie - rzeka San i jej dopływy prowadzą wody ze zlewni o charakterze górskim i intensywne opady w jej górnej części przy gwałtownym spływie powodują występowanie wód z koryta i zalewanie terenów przyległych.

Dla przeciwdziałania awariom i poważnym klęskom żywiołowym Gmina Lutowska powołała w swoich strukturach Gminny Zespół Reagowania Kryzysowego.

2.12. Edukacja ekologiczna

Jednym z zadań ekologicznych na najbliższe lata jest edukacja ekologiczna. Na terenie gminy Lutowska zostało przeprowadzonych w ostatnich latach szereg akcji i konkursów ekologicznych. Celem przeprowadzania konkursów ekologicznych jest kształtowanie nawyków zachowań proekologicznych, segregacja odpadów u źródła, oszczędzanie zasobów natury (woda) i źródeł energii (oszczędność elektryczności). Uczą dzieci i młodzież poszanowania przyrody i aktywnego troszczenia się o nią. Ważnym efektem edukacyjnym konkursu jest również wspólne rodzinne poznanie najbliższej okolicy i dalszej okolicy zamieszkania. Do najważniejszych konkursów przeprowadzonych na terenie gminy Lutowska zaliczyć można:

- „Łowcy Baterii” - konkurs organizowany w 2002r. i 2003r.; w którym brały udział dzieci i młodzież szkolna. Z pewnością zebrana ilość zużytych baterii na terenie gminy Lutowska przyczyniła się do powstania Podkarpackiego Systemu Selekttywnej Zbiórki Zużytych Baterii.

Akcje ekologiczne przeprowadzone w gminie Lutowska:

- „Czyste Góry” - Organizatorami tej Akcji są Zarząd Oddziału PTTK w Ustrzykach Dolnych oraz Bieszczadzki Park Narodowy. Głównym celem Akcji "Czyste Góry" jest zbiórka śmieci pozostawionych przez turystów na terenie Parku. Impreza ma charakter 2-dniowego rajdu, w której przede wszystkim bierze udział młodzież szkolna z terenu Powiatu Bieszczadzkiego. Co roku w Akcji uczestniczy również młodzież z sąsiadujących z polskimi Bieszczadami obszarów Słowacji i Ukrainy. Stanowi to doskonałą okazję do bliższego poznania kultur narodowości zamieszkujących obszar Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery "Karpaty Wschodnie" oraz wzajemnej integracji.
- „Światowy Dzień Ochrony Środowiska”,
- „Międzynarodowy Dzień Ziemi”

3. Ustalenia programu.

Program ochrony środowiska gminy Lutowiska realizowany będzie poprzez systematyczne działania na rzecz ochrony przyrody, wód, powietrza, powierzchni ziemi i ukierunkowane na zahamowanie niekorzystnych oddziaływań na poszczególne elementy środowiska naturalnego. Zakłada zmniejszenie, eliminację lub przeciwdziałanie zagrożeniom środowiskowym najcenniejszych walorów przyrodniczych Bieszczadów oraz związanym z narażeniem zdrowia i życia mieszkańców. Formułując listę priorytetów wzięto pod uwagę takie czynniki jak:

- ponadlokalny wymiar przedsięwzięcia,
- spodziewany efekt ekologiczny,
- możliwość uzyskania wsparcia ze źródeł zewnętrznych,
- aktualne zaawansowanie inwestycji .

W zakresie ochrony środowiska przyrodniczego, różnorodności biologicznej i krajobrazu prowadzona będzie współpraca z instytucjami działającymi w tym zakresie na terenie gminy i realizacja zadań zawartych w opracowanych przez nie programach ochrony środowiska.

Zakłada się, że do 2010 roku wszyscy mieszkańcy gminy będą objęci układem kanalizacji zbiorczej lub będą odprowadzać ścieki przez przydomowe oczyszczalnie, co poprawi jakość wód powierzchniowych i podziemnych oraz spowoduje wzrost racjonalnego zużycia wody.

Następować będzie sukcesywna likwidacja zrzutu ścieków z gospodarstw domowych do potoków, rowów, do gleb, a co za tym idzie zmniejszy się ładunek zanieczyszczeń odprowadzanych do wód ze spływu powierzchniowego.

W zakresie gospodarki odpadami zaproponowane w Planie Gospodarki Odpadami działania pozwolą na uporządkowanie strumienia odpadów, zwiększą stopień odzysku odpadów wyselekcjonowanych ze strumienia odpadów komunalnych, w tym odpadów niebezpiecznych.

Nastąpi poprawa klimatu akustycznego wzdłuż tras komunikacyjnych poprzez zastosowanie nasadzeń wygłuszających.

Podniesiony zostanie poziom świadomości ekologicznej społeczeństwa oraz nastąpi akceptacja społeczna dla prowadzonych działań w zakresie ochrony środowiska.

Zadania objęte harmonogramem zostały uznane za najważniejsze a ich zrealizowanie winno przyczynić się do poprawy jakości środowiska

4. Priorytety i cele ekologiczne na lata 2005 - 2008 z uwzględnieniem lat 2009- 2015.

Priorytet nr 1. Ochrona środowiska przyrodniczego, różnorodności biologicznej i krajobrazu.

Wszystkie działania ukierunkowane będą na ochronę środowiska przyrodniczego, która jest głównym celem długoterminowym. Gmina w całości objęta jest różnymi formami ochrony przyrody. Park narodowy, park krajobrazowy i nadleśnictwa działające na terenie gminy posiadają opracowane własne plany i programy ochrony przyrody, które zostały ujęte w harmonogramie działań jako zadania koordynowane.

Priorytet nr 2. Ochrona wód.

Głównym celem krótkoterminowym (lata 2005 - 2008) w gminie Lutowiska będzie budowa oczyszczalni ścieków w Lutowiskach. Inwestycja ta jest obecnie w fazie projektowej, a realizacja przewidziana jest na lata 2005 -2007. Szacunkowy koszt realizacji wynosi 4000 000 zł. Budowa nowej oczyszczalni ścieków ma na celu poprawę jakości odprowadzanych ścieków, gdyż funkcjonująca obecnie oczyszczalnia nie zapewnia należytego stopnia oczyszczania, oraz umożliwi przyłączenie większej liczby mieszkańców i rozbudowę sieci kanalizacyjnej w Lutowiskach.

Drugim ważnym celem jest uporządkowanie gospodarki ściekowej w gospodarstwach domowych nie podłączonych do sieci kanalizacyjnej. Do roku 2010 zostanie zrealizowane systemowe rozwiązanie tego problemu poprzez stosowanie ewidencji opróżniania zbiorników bezodpływowych, oraz budowa przydomowych oczyszczalni ścieków. Takie rozwiązanie zaproponowane w „Studium wykonalności gospodarki wodno-ściekowej na terenie Gminy Lutowiska” będzie miało charakter systemowy i z tego względu stanowić może podstawę dla uzyskania środków spoza Gminy na realizację programu.

W ramach tego priorytetu znajdzie się również:

1. Przebudowa i modernizacja ujęcia wody, sieci wodociągowej i stacji uzdatniania

wody oraz budowa nowej oczyszczalni ścieków i sieci kanalizacyjnej dla potrzeb obiektów Bieszczadzkiego parku Narodowego w Tarnawie Niżnej.

2. Przebudowa ujęcia wody, stacji uzdatniania wody, sieci kanalizacyjnej i oczyszczalni ścieków dla potrzeb obiektów Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Wołosatem

Priorytet nr 3. Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii.

Podstawowym celem będzie wykorzystanie energii promieniowania słonecznego do podgrzewania wody zarówno użytkowej jak i technologicznej przy zastosowaniu kolektorów słonecznych. Wykorzystanie energii wiatru i wody jest ograniczone ze względu na ochronę przyrody i krajobrazu, jednakże istnieje możliwość wykorzystania energii wodnej jeżeli zrealizowana zostanie budowa zbiorników małej retencji ujętych w „Programie małej retencji wodnej dla województwa podkarpackiego na lata 2000-2015”.

Planuje się montaż kolektorów słonecznych na następujących obiektach w gminie:

1. Hotel turystyczno-edukacyjny Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Tarnawie Niżnej.
2. Osiedle mieszkaniowe nr I oraz biurowiec Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Ustrzykach Górnych
3. Osiedle mieszkaniowe nr II Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Ustrzykach Górnych.
4. Obiekty Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Wołosatem.
5. Budowa małej elektrowni wodnej dla potrzeb obiektów Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Wołosatem.
6. Montaż pompy ciepłej wspomagającej kolektory słoneczne dla potrzeb Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Wołosatem.

Priorytet nr 4. Edukacja ekologiczna, dostęp do informacji, poszerzenie dialogu społecznego.

Podstawowym celem będzie propagowanie idei zrównoważonego rozwoju i upowszechnianie informacji o podejmowanych działaniach, akcjach i kampaniach na rzecz aktywnej ochrony środowiska w gminie. Gmina popierać będzie budowę

nowych oraz modernizację istniejących ośrodków edukacji ekologicznej BPN. Wspomagać będzie tworzenie nowych szlaków turystycznych, ścieżek edukacyjnych, itp. Przez nadleśnictwa. Wspierać będzie edukację ekologiczną w szkołach.

Priorytet nr 5. Gospodarka odpadami.

Gospodarka odpadami została opisana w „Planie gospodarki odpadami dla gminy Lutowiska”, który jest integralną częścią niniejszego programu.

Te i inne cele w zakresie ochrony środowiska ujęto w harmonogramie działań w zakresie ochrony środowiska.

Priorytet nr 6. Ochrona powietrza atmosferycznego.

1. Przebudowa kotłowni węglowej na opalaną holzgazem (wykorzystanie biomasy) dla potrzeb obiektów Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Tarnawie Niżnej.
2. Przebudowa kotłowni węglowej na opalaną holzgazem dla potrzeb Hotelu Białego Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Ustrzykach Górnych

5. Współpraca transgraniczna

Działania w zakresie współpracy transgranicznej prowadzone są głównie na szczeblu krajowym i wojewódzkim. Inwestycje realizowane są przez gminy i samorząd wojewódzki.

Współpraca transgraniczna, mająca charakter pozainwestycyjny, odbywa się pomiędzy Gminą Lutowiska a Rejonami sąsiadującymi z gminą po stronie ukraińskiej.

W ramach współpracy realizowane będą następujące działania

- 1) rozszerzanie współpracy w zakresie wymiany informacji o stanie środowiska i działaniach na rzecz jego poprawy i podejmowanie wspólnych działań,

- 2) wspólne opracowanie projektów i ubieganie się o fundusze strukturalne na rzecz ich realizacji,
- 3) tworzenie warunków do nawiązywania kontaktów między organizacjami polskimi i ukraińskimi prowadzącymi działalność na rzecz poprawy stanu środowiska przyrodniczego,
- 4) sprzyjanie nawiązywaniu współpracy transgranicznej pomiędzy przedsiębiorcami obu stron itp.

6. Źródła finansowania Programu

Źródła finansowania Programu ochrony środowiska będą zróżnicowane, w zależności od rodzaju i okresu przewidywanego działania, a przede wszystkim możliwości stosowania instrumentów prawnych, finansowo-ekonomicznych i możliwości udzielania pomocy publicznej w prawie krajowym i wspólnotowym (m.in. przepisy o pomocy publicznej).

Dotychczas podstawę finansowania ochrony środowiska stanowiły:

- fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej (Narodowy, wojewódzki, powiatowy fundusze gminne i Ekofundusz) oraz współpracujące z nimi banki (m.in. Bank Ochrony Środowiska), fundacje;
- przedakcesyjne programy pomocowe (Phare, SAPARD);
- środki z budżetu centralnego, budżetów samorządowych;
- pomoc zagraniczna,
- środki własne przedsiębiorców.

Dotychczas dostępne na rynku formy finansowania inwestycji ekologicznych dzielą się na:

- zobowiązania kapitałowe: kredyty, pożyczki, obligacje, leasing,
- udziały kapitałowe: akcje i udziały w spółkach,
- dotacje.

Realizacja Programu finansowana będzie ze środków:

- 1) publicznych, w tym:
  - a) krajowych, pochodzących z: budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, pozabudżetowych instytucji publicznych,

- b) zagranicznych, pochodzących, m. in. z przedakcesyjnych programów pomocowych (do czasu ich zakończenia), funduszu spójności, funduszy strukturalnych, fundacji itp.;
- 2) niepublicznych, pochodzących z dochodów przedsiębiorstw i inwestorów, banków komercyjnych, funduszy inwestycyjnych, towarzystw leasingowych itp.,
w ramach których najczęstszymi formami finansowania będą:
- a) zobowiązania finansowe (np. kredyty, pożyczki, obligacje, leasing),
  - b) udziały kapitałowe (akcje i udziały w spółkach),
  - c) fundusze własne inwestorów,
  - d) dotacje (tzw. granty) i subwencje właściwe,
  - e) zagraniczna pomoc finansowa udzielana poprzez fundacje i programy pomocowe.

Podział tych środków na działania związane z ochroną środowiska odbywać się będzie zgodnie z:

- 1) Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Podkarpackiego dla Funduszy Strukturalnych na lata 2004-2006";
- 2) Planem Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- 3) Sektorowym Programem Operacyjnym „Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich”,
- 4) “Strategią Wykorzystania Funduszu Spójności na lata 2004-2006” opracowaną przez Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, w lutym 2003 r.;
- 5) przedakcesyjnymi programami PHARE, ISPA, oraz SAPARD (do czasu ich zakończenia),
- 6) programami branżowymi, krajowymi i wojewódzkimi oraz regulaminami funduszy krajowych oraz wojewódzkich,
- 7) wydatkami budżetowymi określonymi w poszczególnych gminach, przedsiębiorstwach i zakładach produkcyjnych,
- 8) aktualnie obowiązującymi przepisami prawnymi.

Możliwości realizacji i wspierania inwestycji w zakresie ochrony środowiska ze środków własnych powiatu i gmin są limitowane ogólną sumą możliwych do uzyskania dochodów oraz potrzebą realizacji inwestycji w innych sferach działalności.

Aby sięgać po środki finansowe Unii Europejskiej, gminy i powiaty powinny tworzyć związki gmin i tworzyć wspólne projekty. Tylko takie projekty mają szansę na pozyskanie poważnych środków na ochronę środowiska z funduszy strukturalnych i funduszu spójności.

7. Harmonogram działań w zakresie ochrony środowiska.

Tab. 6. Zadania własne gminy

L.p.	Rodzaj działania	Jednostka Odpowiedzialna za realizację	Jednostki współpracujące	Termin Realizacji	Szacunkowe koszty realizacji w tys. PLN do 2015 r.	Źródła finansowania
ZADANIA OGÓLNE						
1.	Wzmocnienie zaplecza technicznego stanowisk związanych z ochroną środowiska w celu zapewnienia realizacji nowych przepisów krajowych i unijnych (m.in. komputeryzacja), zakup materiałów szkoleniowych i pomocniczych, szkolenia merytoryczne pracowników realizujących zadania ochrony środowiska	wójt	Minister środowiska, wojewoda, marszałek województwa, starosta	sukcesywnie	20	środki własne, środki budżetowe, fundusze celowe i strukturalne, środki wojewódzkie
2.	Opracowanie Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego z uwzględnieniem wymagań dotyczących ochrony środowiska, w szczególności: lokalizacji obiektów infrastruktury ochrony środowiska, zagadnień istniejących i potencjalnych obiektów niebezpiecznych, obszarów i obiektów o szczególnych walorach przyrodniczych, obszarów ograniczonego użytkowania, nie spełniających wymagań w zakresie jakości środowiska, obszarów zalesień i zadrzewień, wykorzystania lokalnego potencjału w zakresie zaopatrzenia w energię i surowce, zwłaszcza odnawialne oraz pochodzące z odzysku	Wójt, samorząd gminy	Wojewoda, Starosta, Zarząd Województwa Podkarpackiego,	ciągły	W drodze przetargu	Środki własne

ZADANIA W ZAKRESIE OCHRONY I POPRAWY STANU ŚRODOWISKA						
Środowisko przyrodnicze, różnorodność biologiczna						
1.	Wspieranie działań i inicjatyw oraz podejmowanie uchwał w sprawie uznania niektórych obiektów i kompleksów przyrody ożywionej i nieożywionej na terenie gminy Lutowiska za pomniki przyrody, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, użytki ekologiczne	Samorząd gminy	Zarządcy obiektów	sukcesywnie	W zależności od posiadanych środków	-
2.	Wspieranie rolnictwa ekologicznego	Wójt, samorząd gminy	Marszałek województwa, starosta	sukcesywnie	W zależności od posiadanych środków	środki własne, fundusze celowe, środki pomocowe, fundacje, fundusze strukturalne
Unowocześnianie gospodarki wodno-ściekowej						
1.	Budowa oczyszczalni ścieków i rozbudowa sieci kanalizacyjnej w Lutowiskach	Samorząd gminy	Starosta	2007	4000	Środki własne i budżetowe, fundusze celowe i strukturalne
2.	Wprowadzenie ewidencji opróżniania zbiorników bezodpływowych oraz zamiany szamb na przydomowe oczyszczalnie ścieków jako rozwiązania systemowego dla mieszkańców w zabudowie rozproszonej nie podłączonych do sieci kanalizacyjnej.	Samorząd gminy	Starosta	2010	300	Środki własne, środki budżetowe, fundusze celowe i strukturalne
Gospodarka odpadami						
1.	Realizacja zadań systemowych gospodarki odpadami zawartych w „Planie Gospodarki Odpadami”	Wójt	Starosta	sukcesywnie	W ramach planu gospodarki odpadami	środki własne, fundusze celowe i strukturalne

Poważne awarie						
1.	Wdrażanie przepisów prawnych zgodnych z prawodawstwem UE w zakresie zapobiegania i likwidacji skutków poważnych awarii	Samorząd gminy, wójt	Starosta, KP PSP	ciągły	W ramach działań statutowych	Budżet Państwa
2.	Techniczne i organizacyjne wspieranie służb odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego	Wójt, Samorząd gminy	KP PSP w Ustrzykach Dolnych, OSP, służby celne, Straż Graniczna	2015	W zależności od posiadanych środków	Środki własne, fundusze celowe
Ochrona powietrza atmosferycznego						
1.	Wspieranie lokalnych inicjatyw mających na celu ograniczenie emisji zanieczyszczeń do atmosfery w szczególności poprzez technologie z wykorzystaniem biomasy i energii słonecznej.	Wójt, Samorząd gminy	Instytucje, właściciele obiektów	ciągły	W zależności od posiadanych środków	Środki własne, fundusze celowe i strukturalne, środki budżetowe
Hałas i wibracje						
1.	W miarę potrzeb sporządzanie map akustycznych z uwzględnieniem informacji wynikających z map sporządzonych przez zarządzających drogami	Samorząd gminy	Zarządcy dróg	Sukcesywnie do czerwca 2012 r.	w ramach działań statutowych	Środki własne
2.	W miarę potrzeb uchwalanie programów ochrony przed hałasem dla terenów, na których przekroczone zostały poziomy hałasu	Samorząd gminy	starosta	Po 2012 r. w zależności od potrzeb	Bez nakładów	-
Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii						
1.	Wspieranie inicjatyw mających na celu wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, w szczególności energii słonecznej i wodnej.	Samorząd gminy	Podkarpacki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych	2015	W zależności od posiadanych środków	Środki własne, fundusze celowe i strukturalne, środki budżetowe

DZIAŁANIA W ZAKRESIE EDUKACJI EKOLOGICZNEJ, DOSTĘPU DO INFORMACJI, KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ**Edukacja ekologiczna, dostęp do informacji i poszerzanie dialogu społecznego**

1.	Propagowanie idei zrównoważonego rozwoju i upowszechnianie informacji o podejmowanych działaniach, akcjach, kampaniach na rzecz aktywnej ochrony środowiska w gminie	Wójt, Samorząd gminy	Organizatorzy akcji, podmioty gospodarcze	sukcesywnie	W ramach możliwości finansowych	środki własne, fundusze celowe
2.	Wspomaganie: a) istniejących i tworzenie nowych ośrodków edukacji ekologicznej oraz rozwoju zagospodarowania edukacyjnego (m.in. ścieżki edukacyjne, szlaki turystyczne, tablice informacyjne), b) edukacja ekologiczna w szkołach, a także w zakresie kształtowania właściwych postaw konsumentów, zagrożeń środowiska i zdrowia ludzi prowadzona przez lokalne organizacje pozarządowe i grupy obywatelskie,	Wójt, Samorząd gminy	Samorząd wojewódzki, samorząd powiatowy, organizacje pozarządowe, szkoły, BPN, Zarząd Karpackich Parków Krajobrazowych	sukcesywnie	w ramach możliwości finansowych	środki własne, fundusze celowe

WSPÓŁPRACA MIĘDZYKRAJOWA**Rozpoznanie stanu środowiska w obszarze przygranicznym i racjonalne wykorzystanie jego zasobów**

1.	Wymiana informacji i doświadczeń w zakresie ochrony środowiska (w tym ochrony przyrody), współpraca mająca na celu rozwój turystyki m.in. dotycząca racjonalnego wykorzystanie zasobów przyrodniczych, tworzenie szlaków turystycznych i kulturowych na terenach przygranicznych	Wójt, samorząd gminy	Wojewoda, samorząd wojewódzki, służby ochrony środowiska, organizacje pozarządowe	ciągły	w ramach możliwości finansowych	środki własne, fundusze celowe, środki pomocowe, fundacje, fundusze strukturalne
----	--	----------------------------	---	--------	---------------------------------------	--

Tab. 7. Zadania koordynowane

L.p.	Nazwa działania	Jednostka Odpowiedzialna za realizację	Jednostki współpracujące	Termin Realizacji	Szacunkowe koszty realizacji w tys. PLN do 2015 r.	Źródła finansowania
Środowisko przyrodnicze, różnorodność biologiczna i krajobraz						
1.	Bieżąca ochrona walorów przyrodniczych: Bieszczadzkiego Parku Narodowego, Parku Krajobrazowego Doliny Sanu, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, użytków ekologicznych, pomników przyrody, stanowisk dokumentacyjnych	Jednostki organizacyjne w-g kompetencji	-	ciągły	Budżet jednostek organizacyjnych	Budżet państwa, budżet województwa, środki własne
2.	Konserwacja pomników przyrody	Wojewoda podkarpacki, właściciele i zarządcy	-	Sukcesywnie na wniosok właścicieli i zarządców	80	Budżet wojewody, WFOŚiGW, fundusze gminne
3.	Tworzenie nowych rezerwatów przyrody zgodnie z planami ochrony Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Krajobrazowego Doliny Sanu, programów ochrony przyrody dla Nadleśnictwa Stuposiany i Nadleśnictwa Lutowiska	Minister Środowiska, wojewoda podkarpacki	-	2015	Bez nakładów	-
4.	Opracowania dokumentacyjne dla terenów istniejących i projektowanych rezerwatów	Wojewoda Podkarpacki	-	2015	Szacuje się od 300 do 600	Budżet Państwa, WFOŚiGW
5.	Wdrażanie sieci Natura 2000	Minister Środowiska	Wojewoda Podkarpacki, jedn. samorządu ter.	2015	Trudne do oszacowania	Budżet Państwa
6.	Przygotowanie do prowadzenia monitoringu przemian krajobrazu w BPN	BPN w Ustrzykach Górnych	Minister Środowiska	2010	150	Budżet Państwa i fundusze strukturalne
7.	Melioracje, w tym utrzymanie rowów melioracyjnych lub zastawek w zakresie ochrony bioróżnorodności na terenie BPN	BPN w Ustrzykach Górnych	Minister Środowiska	2010	300	Budżet Państwa i fundusze strukturalne

8.	Modernizacja i rozbudowa obiektów BPN w Ustrzykach Górnych	BPN w Ustrzykach Górnych	Minister Środowiska	2010	850	Budżet Państwa i fundusze strukturalne
Poprawa jakości wód						
1.	Wdrożenie dyrektywy IPPC	Ministerstwo Środowiska	Wojewoda, Starosta	2010	-	budżet państwa
2.	Wyznaczenie wód wrażliwych na zanieczyszczenia azotu i do 2 lat opracowanie dla tych obszarów programów działań na rzecz ograniczania spływu zanieczyszczeń azotowych ze źródeł rolniczych (aktualizacja co 4 lata)	Dyrektor RZGW Kraków		Nie stwierdzono potrzeby wyznaczenia obszarów	w ramach działalności statutowej	budżet państwa
3.	Przebudowa i modernizacja ujęcia wody, sieci wodociągowej i stacji uzdatniania wody oraz budowa nowej oczyszczalni ścieków i sieci kanalizacyjnej dla potrzeb obiektów Bieszczadzkiego parku Narodowego w Tarnawie Niżnej.	BPN w Ustrzykach Górnych	Wójt, Minister Środowiska	2010	1000	środki własne, fundusze strukturalne, fundusze celowe
4.	Przebudowa ujęcia wody, stacji uzdatniania wody, sieci kanalizacyjnej i oczyszczalni ścieków dla potrzeb obiektów Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Wołosatem	BPN w Ustrzykach Górnych	Wójt, Minister Środowiska	2010	1000	środki własne, fundusze strukturalne, fundusze celowe
Ochrona powietrza						
1.	Przebudowa kotłowni węglowej na opalaną holzgazem (wykorzystanie biomasy) dla potrzeb obiektów Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Tarnawie Niżnej.	BPN w Ustrzykach Górnych	Wójt, Minister Środowiska	2010	300	środki własne, fundusze strukturalne, fundusze celowe
2.	Przebudowa kotłowni węglowej na opalaną holzgazem dla potrzeb „Hotelu Białego” Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Ustrzykach Górnych	BPN w Ustrzykach Górnych	Wójt, Minister Środowiska	2010	300	środki własne, fundusze strukturalne, fundusze celowe

Kształtowanie stosunków wodnych						
1.	Ustanowienie i realizacja stref ochronnych ujęć wód powierzchniowych i podziemnych	właściciele ujęć	RZGW Kraków, Starosta	sukcesywnie	-	fundusze własne,
2.	Realizacja „Programu małej retencji wodnej dla województwa podkarpackiego na lata 2000-2015” (budowa zbiorników małej retencji Lutowiska I, Lutowiska II, Lutowiska III)	PZMiUW w Rzeszowie	samorząd gminy, samorząd województwa	sukcesywnie	b.d.	budżet państwa, fundusze strukturalne, budżety gmin, WFOŚiGW
3.	Opracowanie i wdrażanie planów gospodarowania wodami w dorzeczu Wisły	RZGW	samorząd gminy i powiatu	do 31 grudnia 2006	w ramach działań statutowych	budżet państwa
Poważne awarie						
1.	Tworzenie nowoczesnego systemu zdalnego załączania syren jednostek OSP z terenu powiatu bieszczadzkiego	KP PSP, Jednostki OSP z terenu gminy	KG PSP	2006	5	KG PSP
RACJONALNE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW ŚRODOWISKA						
Lasy						
1.	Ochrona i pielęgnacja zasobów leśnych	Nadleśnictwa		ciągły	b.d.	budżet państwa
2.	Ochrona bioróżnorodności w lasach (zachowanie i zwiększanie) zgodnie z programami ochrony przyrody dla poszczególnych Nadleśnictw	nadleśnictwa	służby ochrony środowiska	ciągły	b.d.	środki własne RDLP Krosno, Fundusze strukturalne
3.	Nadzór i kontrola prac zalesieniowych gruntów przeznaczonych do zalesienia oraz zalesianie gruntów porolnych	nadleśnictwa	starosta samorząd województwa	ciągły	b.d.	środki własne i fundusze strukturalne

4.	Wdrażanie krajowego i wojewódzkiego programu zwiększenia lesistości – regulacja lesistości (prowadzone zgodnie z planami urządzania lasów dla poszczególnych Nadleśnictw)	nadleśnictwa	Starosta, Wojewoda, Samorządy gmin	ciągły	b.d.	środki własne
5.	Przygotowanie podstaw do rozszerzania zakresu zalesień, w tym optymalna lokalizacja zalesień w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego	Zarząd Województwa Wojewoda samorząd gminy	starosta służby geodezyjne, właściciele gruntów,	2008	-	środki własne, fundusze strukturalne, fundusze celowe
Odnawialne źródła energii						
1.	Ocena możliwości wykorzystania wód termalnych, wiatru, energii słonecznej, biomasy, piętrzenia wód jako ekologicznego źródła energii na terenie gminy	jednostki badawczo- rozwojowe	Wójt, starosta, Geolog Wojewódzki	ciągły	-	-
2.	Wykorzystanie zbiorników małej retencji Lutowiska I, Lutowiska II, Lutowiska III ujętych w „Programie małej retencji wodnej dla województwa podkarpackiego na lata 2000-2015” do produkcji energii elektrycznej	Podkarpacki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych	Wójt, starosta, samorząd województwa	2015	Brak danych	
3	montaż kolektorów słonecznych na następujących obiektach w gminie: 1. Hotel turystyczno-edukacyjny Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Tarnawie Niżnej. 2. Osiedle mieszkaniowe nr I oraz biurowiec Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Ustrzykach Górnych 3. Osiedle mieszkaniowe nr II Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Ustrzykach Górnych. 4. Obiekty Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Wołosatem.	BPN w Ustrzykach Górnych	Wójt, Minister Środowiska	2008	2000	środki własne, fundusze strukturalne, fundusze celowe

4	Budowa małej elektrowni wodnej dla potrzeb obiektów Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Wołosatem.	BPN w Ustrzykach Górnych		2008	1000	środki własne, fundusze strukturalne, fundusze celowe
5	Montaż pompy ciepłej wspomagającej kolektory słoneczne dla potrzeb obiektów Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Wołosatem.	BPN w Ustrzykach Górnych		2008	300	środki własne, fundusze strukturalne, fundusze celowe
EDUKACJA EKOLOGICZNA, DOSTĘP DO INFORMACJI, KOMUNIKACJA SPOŁECZNA						
1.	Edukacja ekologiczna i rozwój zagospodarowania edukacyjnego i turystycznego obszarów leśnych (ścieżki dydaktyczne, szlaki turystyczne, tablice informacyjne)	nadleśnictwa			1000,0	środki własne, fundusze strukturalne
2.	Budowa trzech obiektów edukacji na granicy BPN - Wetlina – Bereżki - Nasiczne	BPN w Ustrzykach Górnych	Minister Środowiska	2010	300	środki budżetowe i środki pomocowe
3.	Budowa terenowej stacji edukacji ekologicznej BPN w Wołosatem	BPN w Ustrzykach Górnych	Minister Środowiska	2010	2000	środki budżetowe i pozabudżetowe
4.	Przebudowa ośrodka informacyjno-edukacyjnego BPN w Tarnawie	BPN w Ustrzykach Górnych	Minister Środowiska	2010	500	Budżet państwa , fundusze strukturalne, Ekofundusz
5.	Rozwój zaplecza dydaktycznego BPN, przebudowa obiektów terenowej stacji edukacji ekologicznej w Suchych Rzekach	BPN w Ustrzykach Górnych	Minister Środowiska	2010	150	Ekofundusz

Szczegółowe informacje w zakresie gospodarki odpadami zawarte są w „Planie Gospodarki Odpadami”. Obejmują one wszystkie rodzaje odpadów, w tym także odpady niebezpieczne.

8. Spis map, rysunków i tabel.

Mapy:

Mapa nr 1. Lokalizacja gminy Lutowiska na tle powiatu bieszczadzkiego

Mapa nr 2. Nadleśnictwo lutowiska

Mapa nr 3. Nadleśnictwo Stuposiany

Mapa nr 4. Lasy Bieszczadzkiego Parku Narodowego

Tabele:

Tab.1. Podział administracyjny i liczba mieszkańców Gminy Lutowiska w 2003 r.

Tab.2. Zestawienie ważniejszych ujęć wód powierzchniowych na terenie gminy Lutowiska.

Tab.3. Zestawienie ważniejszych oczyszczalni ścieków na terenie gminy Lutowiska.

Tab.4 Struktura użytkowania ziemi w gminie.

Tab.5 Gospodarstwa rolne według grup obszarowych w gminie Lutowiska w 2002 r.

Tab.6. Zadania własne gminy

Tab.7. Zadania koordynowane

9. Wykaz ważniejszych ustaw uwzględnionych w Programie

L.p	Rodzaj ustawy
1.	Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U.Nr 62 poz.629 z późn. zm.) wraz z rozporządzeniami wykonawczymi
2.	Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o wprowadzeniu ustawy Prawo ochrony środowiska, ustawy o odpadach oraz o zmianie, niektórych ustaw (Dz.U.Nr 100 poz.1085 z późn. zm.),
3.	Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. o odpadach (Dz.U. nr 62, poz. 628 z późn. zm) wraz z rozporządzeniami wykonawczymi
4.	Ustawa z dnia 11 maja 2001 r. o opakowaniach i odpadach opakowaniowych (Dz.U. Nr 63 poz. 638 z późn. zm.),
5.	Ustawa z dnia 29 listopada 2001 r. o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz opłacie produktowej i opłacie depozytowej (Dz.U. Nr 63 poz. 639 z późn. zm.)
6.	Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (Dz. U. Nr 238 poz.2022 z późn. zm.) wraz z rozporządzeniami wykonawczymi,

7.	Ustawa z dnia 11 stycznia 2001 r. o substancjach preparatach chemicznych (Dz. U. Nr 11, poz. 84 z późn. zm)
8.	Ustawa z dnia 2 marca 2001r. o postępowaniu z substancjami zubożającymi warstwę ozonową(Dz.U. Nr 52, poz. 537 z późn. zm.)
9.	Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym(Dz.U. Nr 80, poz 717)
10.	Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz.U. Nr 132, poz. 622 z późn. zm.)
11.	Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. – Prawo geologiczne i górnicze(Dz.U. nr 27 poz.96 z późn. zm)
12.	Ustawa z dnia 26 lipca 2000 r. o nawozach i nawożeniu (Dz.U. Nr 89,poz. 991 z późn. zm.)
13.	Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych(Dz.U. Nr 16,poz.78)
14.	Ustawa z dnia 20 lipca 1991 r. o Inspekcji Ochrony Środowiska (Dz.U. z 2002 r. Nr 112, poz.982 z późn. zm.)
15.	Ustawa z dnia 13 września 2002 r. o produktach biobójczych (Dz. U. z 2002 r., Nr 175, poz. 1439);
16.	Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej (Dz. U. Nr 147, poz.1230 z późn. zm.)
17.	Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 października 1991 roku (Dz. U. z 2001 r Nr 99, poz.1079 z późn. zm.);
18.	Ustawa o lasach z dnia 28 września 1991 roku (Dz. U. z 2000 r. Nr 56 poz. 679, z późn. zm.);
19.	Ustawa Prawo łowieckie z dnia 13 października 1995 roku (Dz. U. z 2002 r. Nr 42, poz. 372 z późn. zm.);
20.	Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz.U. Nr 54,poz. 348 z późn.zm),
21.	Ustawa z dnia 16 marca 2001 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz.U. Nr 38, poz.452 z późn.zm),
22.	Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o wspieraniu przedsięwzięć termomodernizacyjnych (Dz.U. Nr 16, poz. 1121 z późn. zm)
23.	Ustawa z dnia 20 marca 2002 r. o finansowaniu i wspieraniu inwestycji(Dz.U. Nr 41, poz. 363)

10. Słownik użytych terminów i skrótów

antropogeniczne oddziaływanie – budująca lub niszcząca działalność człowieka;

BPN– Bieszczadzki Park Narodowy

cele - określenie w fazie wstępnej przygotowania programu, planowanych efektów, jakie ma przynieść dane działanie o charakterze publicznym;

działanie - grupa projektów realizujących ten sam cel, działanie stanowi etap pośredni między celem ekologicznym a projektem;

emisja - rozumie się przez to wprowadzane bezpośrednio lub pośrednio, w wyniku działalności człowieka, do powietrza, wody, gleby lub ziemi:

a) substancje,

b) energie, takie jak ciepło, hałas, wibracje lub pola elektromagnetyczne;

eutrofizacja- rozumie się przez to wzbogacanie wody biogenami, w szczególności związkami azotu lub fosforu, powodującymi przyspieszony wzrost glonów oraz wyższych form życia roślinnego, w wyniku którego następują niepożądane zakłócenia biologicznych stosunków w środowisku wodnym oraz pogorszenie jakości tych wód;

Fundusz Spójności (Kohezji) - instrument ekonomiczno-polityczny Komisji Europejskiej, nie należący do Funduszy Strukturalnych i wdrażany na poziomie wybranych państw, a nie regionów. Jego celem jest ułatwienie integracji słabiej rozwiniętych krajów poprzez budowę wielkich sieci transportowych oraz obiektów infrastruktury ochrony środowiska o dużym obszarze oddziaływania;

Fundusze Strukturalne - zasób finansowy UE umożliwiający pomoc w restrukturyzacji i modernizacji gospodarki krajów członkowskich drogą interwencji w kluczowych sektorach i regionach (poprawa struktury). Na fundusze strukturalne składają się: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejski Fundusz Społeczny (EFS), Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOiGR) oraz Finansowy Instrument Wspierania Rybołówstwa (FIWR);

emisja zanieczyszczeń - pochłanianie (przyjęcie) zanieczyszczeń przez określony element środowiska lub opad zanieczyszczeń na określoną (jednostkową) powierzchnię terenu;

IPPC- (Integrated Pollution Prevention and Control in Poland)- zintegrowane zapobieganie i ograniczanie zanieczyszczeń;

jednostka odpowiedzialna za realizację zadań – organ administracji spełniający funkcję koordynatora lub inicjatora działań zmierzających do realizacji zadań lub jednostka odpowiedzialna za finansowanie zadań;

korytarz ekologiczny – rozumie się przez to obszar pomiędzy dwoma lub wieloma obszarami chronionymi, niezabudowany, umożliwiający migracje zwierząt;

monitorowanie - kontrola postępu realizacji programów i projektów poprzez system wskaźników określonych w dokumentach programowych;

Natura 2000 - Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 to sieć obszarów chronionych na terenie Unii Europejskiej. Celem wyznaczania tych obszarów jest ochrona cennych, pod względem przyrodniczym i zagrożonych, składników różnorodności biologicznej.

organizacja ekologiczna - rozumie się przez to organizacje społeczne, których statutowym celem jest ochrona środowiska;

plan ochrony – rozumie się przez to podstawowy dokument opracowywany dla wskazanych form ochrony przyrody, zawierający opis formy ochrony oraz cele prowadzenia działań ochronnych, katalog zadań i sposobów ich wykorzystania;

pola elektromagnetyczne - rozumie się przez to pole elektryczne, magnetyczne oraz elektromagnetyczne o częstotliwościach od 0 Hz do 300 GHz;

poziom hałasu - rozumie się przez to równoważny poziom dźwięku A wyrażony w decybelach (dB);

obszary wrażliwe – obszary wyznaczone przez Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Krakowie, zgodnie z obowiązującymi przepisami szczególnym;

wskaźniki - miara: celów, jakie mają zostać osiągnięte, zaangażowanych zasobów, uzyskanych produktów, efektów oraz innych zmiennych (np. ekonomicznych, społecznych, dotyczących ochrony środowiska);

zanieczyszczenie - rozumie się przez to emisję, która jest szkodliwa dla zdrowia ludzi lub stanu środowiska, powoduje szkodę w dobrach materialnych, pogarsza walory estetyczne środowiska lub koliduje z innymi, uzasadnionymi sposobami korzystania ze środowiska;

Program sporządzony został przez Wójta Gminy Lutowiska

Opracowanie programu: mgr inż. Jan Czaja